

HAMDULLAH ÇELEBİ’NİN MİRACLAMASI MERKEZİNDE, MİRACLAMALARIN ALEVİ VE BEKTAŞİ GELENEĞİNDEKİ YERİ: TOKAT ÖRNEĞİ

THE PLACE OF MİRACLAMAS IN THE ALEVİ AND BEKTAŞİ TRADITION IN THE CENTRE OF HAMDULLAH ÇELEBİ’S MİRACLAMA: TOKAT EXAMPLE

MUHAMMED AVŞAR*

Sorumlu Yazar

Öz

Alevi ve Bektaşî geleneği içerisinde, miraç hadisesi ve sonrasında kırklar mitine dair inanışlar; özellikle cem ayinlerinde okunan “*miraçlama*” türündeki şiirlerle birlikte yüzlerce yıldır varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. Buyruk gibi yazılı kaynaklarda da yer almasına rağmen Alevi ve Bektaşî geleneğinde okunan bu manzumeler, daha çok sözlü kültür etkisiyle günümüze kadar ulaşmıştır. Miraçlamalar; cem ayinlerinin önemli bir parçası olan semahın ve gelenekteki pek çok uygulamanın menşecini açıklayan; miraç eksenli mitik anlatıların şiire dönüşmüş şekilleridir. Halk şiirinin geleneksel kalıplarıyla oluşturulan bu tasavvufi şiir türü, cem ayinlerinde genellikle ezgiyle icra edilmektedir. Anadolu coğrafyasında, özellikle sufîyan süreğini sürdüren Alevi ocakların cemlerinde genellikle Şah Hatayi’nin miraçlamaları okunmaktadır. Bunun yanında farklı şahsiyetlere ait miraçlamaların okunduğu Alevi ve Bektaşî zümreler de mevcuttur. Tokat, Alevi ve Bektaşî geleneğinin önemli merkezlerinden biridir ve Tokat’taki cem ayinlerinde Şah Hatayi’nin miraçlamaları dışında özellikle Hacı Bektaş-ı Veli’ye bağlı ocaklar arasında Pir Hamdullah Çelebi’nin miraçlaması da icra edilmektedir. Ancak cemleri yürüten dedelere ve zakirlere bağlı olarak bazı Alevi ocaklarında Hamdullah Çelebi’nin, bazı Bektaşî ocaklarında ise Şah Hatayi’nin miraçlaması okunmaktadır. Hamdullah Çelebi, Hacı Bektaş-ı Veli postnişini olup şiirlerinde Hasreti mahlasını kullanmış; Bektaşî tekkelerinin kapatılması sonucu Amasya’da sürgünde iken vefat etmiştir. Hamdullah Çelebi’nin miraçlaması merkezinde yapılan bu araştırmada, miraç hadisesi ve sonrasında kırklar meclisine dair inanışlar özellikle Bektaşî sembolizmi bağlamında yorumlanmıştır. Miraçlamalarla ilgili olarak, Tokat’ta cem yürüten genellikle farklı ocaklara mensup yirmi dede ve zâkirin görüşlerinden faydalanılmış, kaynak tarama ve görüşme yöntemlerine başvurulmuştur. Hamdullah Çelebi’nin miraçlama türündeki şiirinden hareketle miraçlamaların dini- tasavvufi halk edebiyatındaki yeri ve öneminin ortaya konması, miraç hadisesi ve kırklar anlatısının Tokat’taki Alevi ve Bektaşî topluluklar arasındaki kutsiyetinin söylene- erkân-şiir ilişkisi bağlamında ele alınması amaçlanmıştır. Araştırmamız, Tokat yöresiyle sınırlandırılmış olup Alevilik ve Bektaşîlik üzerine ocak merkezli olarak yapılan çalışmalara katkı sunmak açısından önem arz etmektedir. Özellikle Bektaşîlerin cemlerinde okunan Hamdullah Çelebi’nin miraçlamasından hareketle; miraç ve kırklar meclisi inanışının Tokat’ta canlı bir şekilde yaşatıldığı görülmüş, miraçlamaların Alevi ve Bektaşî geleneği üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Buna göre Hamdullah Çelebi’nin miraçlamasının sözlerinde, dördlük sıralamasında ve yorumlanmasında ocaklara göre çeşitli farklılıklar olduğu tespit edilmiş; bu tür kutsal anlatılar üzerine yapılacak çalışmalarda en doğru

Araştırma Makalesi / Künye: AVŞAR, Muhammed. “Hamdullah Çelebi’nin Miraçlaması Merkezinde, Miraçlamaların Alevi ve Bektaşî Geleneğindeki Yeri: Tokat Örneği”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 110 (Haziran 2024), s. 79-108. <https://doi.org/10.60163/tkhebvva.1410262>.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, E-mail: muhammed.avsar@gop.edu.tr, ORCID: 0009-0007-8862-5994.

değerlendirmelere ulaşmanın önemi vurgulanmıştır. Ayrıca miraçlamaların Alevi ve Bektaşî geleneğinin temelini oluşturan pek çok erkânın temelini oluşturduğu düşüncesinden hareketle bu konuda ocak merkezli ve mukayeseli olarak yapılacak çalışmaların geleceğe önemli katkılar sunacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevi ve Bektaşî Geleneği, Tokat, Miraç, Kırklar meclisi, Miraçlama, Hamdullah Çelebi (Hasreti)

Abstract

Within the Alevi and Bektashi tradition, beliefs about the miraj event and the myth of the kırklar afterwards have managed to survive for hundreds of years, especially with poems in the genre of “*mirajlama*” recited in cem rituals. Although also found in written sources such as Buyruk, these verses, which are recited in the Alevi and Bektashi tradition, have survived to the present day mostly through the influence of oral culture. Mirajlamas are the forms of mythical narratives centered on miraj, which explain the origin of semah, an important part of cem rituals, and many other practices in the tradition, transformed into poetry. This type of mystical poetry, created with the traditional patterns of folk poetry, is usually performed with melody in cem rituals. In the Anatolian geography, especially in the cems of Alevi ocaks that continue the Sufian continuity, Shah Hatayi’s mirajlamas are usually recited. In addition, there are also Alevi and Bektashi communities where mirajlamas of different personalities are recited. Tokat is one of the important centers of the Alevi and Bektashi tradition, and in addition to Shah Hatayi’s mirajlama, Pîr Hamdullah Çelebi’s mirajlama is also performed in cem rituals in Tokat, especially among the ocaks affiliated to Hacı Bektaş-ı Veli. However, depending on the dedes and zakirs conducting the cems, some Alevi ocaks also recite Hamdullah Çelebi’s mirajlama and some Bektashi ocaks recite Shah Hatayi’s mirajlama. Hamdullah Çelebi was a postnishin of Hacı Bektaş-ı Veli and used the pseudonym Hasreti in his poems; he died in exile in Amasya as a result of the closure of Bektashi lodges. In this study, which centres on Hamdullah Çelebi’s mirajlama, the beliefs about the miraj event and the assembly of kırklar afterwards are interpreted especially in the context of Bektashi symbolism. Regarding the Mirajlamas, the opinions of twenty dede and zâkir, who generally belong to different ocaks and conduct cem in Tokat, were utilized, and the methods of literature review and interview were applied. Based on Hamdullah Çelebi’s mirajlama poem, it is aimed to reveal the place and importance of mirajlamas in religious and mystical folk literature, and to examine the sanctity of the miraj event and the narrative of the forties among Alevi and Bektashi communities in Tokat in the context of the relationship between myth, worship system and poetry. Our research is limited to the Tokat region and is important in terms of contributing to the ocak-centred studies on Alevism and Bektashism. Especially based on Hamdullah Çelebi’s mirajlama, which is recited in Bektashis’ cems; it has been seen that the belief in miraj and the assembly of kırklar is kept alive in Tokat, and the effect of mirajlamas on Alevi and Bektashi tradition has been discussed. Accordingly, it has been determined that there are various differences in the lyrics, stanza order and interpretation of Hamdullah Çelebi’s mirajlama according to the ocaks; the importance of reaching the most accurate evaluations in studies on such sacred narratives has been emphasized. In addition, based on the idea that mirajlamas constitute the basis of many worship systems that form the basis of Alevi and Bektashi tradition, it has been evaluated that ocak-centered and comparative studies on this subject will make important contributions to the tradition.

Key Words: Alevi and Bektashi Tradition, Tokat, Miraj, Assembly of kırklar, Mirajlama, Hamdullah Çelebi (Hasreti)

Giriş

Miraç hadisesi, İslam inancı içerisinde Hz. Muhammed'in hayatında cereyan eden en önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. Miraç, isra ve miraç olmak üzere iki kısımdan meydana gelmekte olup Türkçede miraç kelimesiyle ikisi birden kastedilir. Kur'an-ı Kerim'de, İsra Suresindeki, “*Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.*” ayeti¹ ve Necm Suresindeki;

“Onu çok güçlü, üstün nitelikleri olan biri (Cebrail) öğretti. O üstün yetenekli melek doğrudur. O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki iki yay aralığı kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah kuluna vahyini ilettiler. Gözünün gördüğünü gönül yalanlamadı. Şimdi siz şüpheye düşüp gördükleri hakkında onunla tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidretü'l-müntehânın yanında bir daha gördü. Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır. O an sidreyi bürüyen bürümüşü. Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı. Hiç kuşkusuz o, rabbinin âyetlerinden en büyüğünü görmüştü” ayetleri² hakkında farklı mülâhazalar olmakla birlikte genellikle miraç hadisesiyle ilişkilendirilmiştir.

Sözlükte “*yukarı çıkmak, yükselmek*” anlamındaki urûc kökünden türemiş bir ism-i âlet olan miraç kelimesi “*yukarı çıkma vasıtası, merdiven*” demektir. Arapça, “*yukarı çıkmak*” manasındaki ‘araca’ fiilinin ‘mif’âl’ vezninde bir müştakıdır. Mif’âl vezniyle hem alet ismi hem mekân ismi yapılabilmektedir. Buna göre miraç kelimesinin “*yukarı çıkma aleti*” ve “*yukarı çıkma yeri*” olmak üzere iki anlamı ortaya çıkar. Bazı sözlüklerde iki anlamı da birlikte verilmiştir (Akar, 1987, 3). Resûl-i Ekrem'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğa isrâ, oradan da göklere yükselmesine miraç denilmiştir. (Yavuz, 2020, 132). Miraç, Hz. Peygamber'in Allah'a kâbe kavseyn³ mesafesinde yaklaşması, bu âlemde peygamberlerin ruhlarıyla görüşmesi, cenneti, cehennemi, melekleri görmesi ve çok kısa bir an içinde Kâbe'ye geri dönmesi mucizesini anlatır (Pala, 1986, 372). Miraç, tasavvuf geleneğinde ise insanın kendi mana ve hakikatine yükselmesi şeklinde tarif edilebilecek seyr-u sülûk olarak da anlaşılmıştır (Kurnaz, 2001, 238). Bu olağanüstü hadise; Hz. Muhammed'in zahiri âlemde batını âleme hareketini, fiziki âlemde fizik ötesine geçişini, yerden semanın yedinci katına astral seyahatini konu edinir. Miraç hadisesine, Ehl-i sünnet anlayışı içerisinde daha çok hadis, siyer, mevlit, mesnevi, divan ve na't mecmuaları gibi eserlerde rastlamaktayız. Yunus Emre, Süleyman Çelebi, Âşık Elesker gibi pek çok şair miraciye söylemiştir (Kaya, 2014, 572). Klasik Türk edebiyatının da ele aldığı hususlardan olan miraç hadisesi; “*mi'râciye, mi'râc-nâme, mi'râc-ı nebî, mi'râcü'n-nebî*” gibi türler içerisinde Ehl-i sünnet anlayışına bağlı olarak ele alınmıştır. Alevi ve Bektaşî şairlerin miraç ve kırklar anlatısıyla ilgili şiirlerine ise daha çok 13.yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Abdal Musa, Kaygusuz Abdal gibi Bektaşî geleneğinin ve Hatayi gibi Sufiyan süreği/ Kızılbâş geleneğinin önde gelen şairlerine ait olduğu düşünülen şiirler bunlara örnek olarak gösterilebilir. Alevi ve Bektaşî telakkisinde, miraç hadisesi ve sonrasındaki kırklar

1 Kur'an Yolu (Erişim 15 Ağustos 2023), İsra 17/1

2 Kur'an Yolu (Erişim 15 Ağustos 2023), Necm 53/ 5-18

3 Kabe kavseyn, “İki yay aralığı kadar, hatta daha da yakın bir mesafe; çok kısa bir mesafe. Hz. Peygamber'in miraç gecesi Allah'a çok yaklaştığını anlatan bir ifadedir.” Kabe Kavseyn'le ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2016), 200

anlatısı daha çok sözlü gelenekten beslenmiştir. Miraç hadisesi ve devamındaki kırklar anlatısı, Alevî ve Bektaşî geleneğinin cem ayinlerini, erkânını, nübüvvet ve velayet konularındaki felsefesini ortaya koymak adına önemlidir. Gerek cem ayinleri gerekse cemlerde yürütülen erkân, öte âlemde ve zamanın ötesinde bir kırklar ceminin yeryüzündeki tekrarıdır. Bektaşî geleneğe miraçtaki her şey simgeseldir ve bu simgeselliğin arkasında “*Bektaşî Sırrı*” denen şey gizlidir (Melikoff, 2011, 25). Bu sır, Hz. Ali’nin sonsuz tanrısal bilgiye sahip olması ve miraçlamalardaki aslan motifiyle bu sırrın koruyucusu olmasıdır. Bu bağlamda, Alevî ve Bektaşî geleneğine bağlı olarak anlatılan ve miraç esnasında geçtiği düşünülen birçok olay kendine özgü simgeleri barındırmaktadır. Kızılbaş/ Sufiyan süreğine mensup ocakların yazılı kaynağı olarak bilinen Buyruklarda, miraca ve kırklar meclisine değinilmektedir. İmam Cafer-i Sadık Buyruğu ya da kısaca Buyruk olarak bilinen bu yazılı eserler Aleviliğin ilkelerini içeren kılavuz niteliğindedir. Miraç ve sonrasındaki kırklar anlatısının günümüze kadar varlığını sürdürmesi Buyruklar yanında sözlü geleneğin etkisiyle gerçekleşmiştir. Alevî ve Bektaşî toplulukların hem yazılı eserlerinde hem de sözlü anlatılarında geçen bu hadiseler, birçok Alevî ve Bektaşî âşığın sazında ve sözünde şekillenerek varlığını sürdürmüştür. Cem ayinlerinde icra edilen düvazımam, nefes ve deyişler yanında; kendine özgü bir erkânı olan “*miraçlama*” adı verilen bağımsız bir tür de meydana gelmiştir. İslam tarihi açısından çok önemli olan miraç hadisesi, Alevî ve Bektaşî sözlü geleneğindeki kırklar meclisi anlatısıyla birlikte yüzyıllar boyunca nakledilerek halk edebiyatı içerisinde kendine özgü erkânı olan bir şiir türüne dönüşmüştür. Cem ayinleri ve semah, kırklar meclisinin bir temsilidir ve miraçlamalar, zâkirler tarafından cem ayinlerinde ezgiyle icra edilen şiirlerdir. Miraçlamalar; şiir, müzik ve bazı uygulamaların bütünleşmesiyle Alevî ve Bektaşî geleneğe icra edilen bir erkân özelliği kazanmıştır.

1. Alevî ve Bektaşî Geleneğinde Miraç Hadisesi ve Kırklar Anlatısı

Alevî ve Bektaşî kaynaklarında Miraç hadisesi çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır: 1. Hz. Muhammed’in bedeniyle göklere yükselerek Tanrı katına çıkması, kendi aklıyla bânının farkına varması, bir düşünsel yolculuğa çıkması ve mürşit aşamasına ulaşması (Muhammed Miracı) 2. Bir sufünün iç yolculukla insan-ı kâmil seviyesine ulaşması ve Ene’l Hak noktasına çıkması (Sufî Miracı). 3. Hak yüzünü görme anlamında algılanan ikrar verme, nasip alma (Talip Miracı) 4. Görgüden geçerek ikrar tazeleme ruhsal açıdan temizlenme (Talip Miracı). 5. Bir talibin eğitim sürecine girerek bir makamdan diğer makama yükselmesi (Talip Miracı) (Korkmaz, 2003, 295). Bu bilgilerden hareketle Alevî ve Bektaşî anlatılarında Miraç yolculuğu; Hz. Muhammed’in göğe yükselmesi dışında, arınma ve tasavvufî eğitim sayesinde ruhun yükselişi olarak da değerlendirilmektedir. Bundan dolayıdır ki Alevî toplumlarında görgüden geçerek ikrar tazeleyen, nasip alan ve ruhsal açıdan temizlenen talibe “*Miraçın kutlu olsun*” denir (Korkmaz, 2003, 295). Kırklar meclisi anlatısı, Türk kültürü ve mitolojisinde son derece önemli olan kırk sayısı etrafında teşekkül etmiştir. Bu nedenle kırk sayısının mitolojik gizemine bir parantez açmak yerinde olacaktır.

Tasavvufta, masallarda, destanlarda, efsanelerde, halk hikâyelerinde, atasözlerinde, deyimlerde, alkışlarda, kargışlarda, birçok halk inancı ve uygulamasında kırk sayısına yer verildiği görülmektedir. Annemarie Schimmel, “*Sayıların Gizemi*” adlı kitabında kırk sayısının büyük sayılar arasında en büyüleyicisi olduğuna; Orta Doğu ve Türkiye’de yaygın biçimde kullanıldığına değinir (2000, 265). Celal Beydili, Türk halklarının mitolojik görüşlerine göre sonsuza kadar yaşayacaklarına inanılan varlıklar olarak kırk erenler ya da kırklara yer verir. Beydili, kırklar veya kayıp eren

ruhlarının koruyuculuk işlevinin İslam öncesi çağların inançlarıyla ilgili olduğunu ve son zamanlarda bu varlıkların Müslümanlığın görünür kalıplarını kabul ettiğini ve İslam formlarına büründüğünü savunur (2005, 313). Kırk sayısı sadece Türk kültürüne mahsus bir formülistik sayı değildir. Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'an-ı Kerim'de de bu sayının kullanımları dikkat çekmektedir (Güvenç, 2009, 89). Alevi zümreler arasında miraç hadisesi ve kırklar meclisi; Hz. Ali'nin velayetinin ve sırrının Hz. Muhammed tarafından bilinmesini ifade etmektedir. Alevi zümrelerce kabul gören bu durum Hz. Ali'nin kutsiyetini ortaya koymak ve onu yüceltmek için sözlü geleneğe aktarılan bir belge konumundadır. Söylenceye göre Hz. Muhammed miraca yükseldiğinde Tanrı'nın cemalini ayan beyan görmüş ve yaratıcıyla doksan bin kelam konuşmuştur. Söyleşilen doksan bin kelamın otuz bini şeriat kapısına ait olup Hz. Muhammed'e verilmiştir. Altmış bin kelam ise otuz bini tarikat, kalan otuz bini de marifet veya hakikat kapısında olmak üzere Hz. Ali'ye aktarılmıştır veya bu "kelamlar" Hz. Ali'de sır olmuştur (Sarıkaya, 2017, 15). Bu durum, yine Alevi ve Bektaşî geleneğinde önemli bir yer teşkil eden dört kapı kırk makam öğretisine dair temel yaklaşımı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Hz. Muhammed'i şeriat kapısında zahirin; Hz. Ali'yi tarikat ve marifet kapısında batının temsilcisi kılan bu telakkide, hakikat kapısının sırlarına erişme olgusunun yine miraçla bağlantılı bir kabul olduğu anlaşılmaktadır. Kırklar meclisi anlatısı; Alevi ve Bektaşî geleneğinin özellikle de Kızılbaş/Sufiyan Süreğine mensup olan ocakların ana kaynaklarından kabul edilen İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu gibi eserlerde sözlü gelenekteki anlatılarla ufak tefek bazı farklılıklara rastlanmakla birlikte şu şekildedir:

"Bir gün Cebrail Hz. Muhammed'e Hakk'ın davetini bildirir ve ona miraç yolculuğunda rehberlik eder. Semada yolculuk sırasında önlerine bir aslan çıkar ve kükremeye başlar. Hz. Muhammed ne yapacağını şaşırır. O anda bir ses. 'Ey Muhammed! Yüzüğünü aslanın ağzına ver.' der. Hz. Muhammed söyleneni yapar ve yüzüğü aslanın ağzına verir. Aslan yüzüğü alınca sakinleşir. Hz. Muhammed yoluna devam eder, göğün en yüksek katına ulaşır. Sonunda Hak tecelli eder ve Hz. Muhammed Hakk'ın yüzünü görür; dost dostla kavuşur. Dost dostla doksan bin sır söyleşir. Bunlardan otuz bini şeriat olur; altmış bini Hz. Ali'de sır olur. Cennette Muhammed'e bal, süt ve elmadan oluşan yemek gelir. Tanrı süte sevgiyi, bala aşkı, elmaya dostluğu bağışlar ve insanlara yollar. Hz. Muhammed miraçtan dönerken bir kubbe dikkatini çeker. Yürüyüp kapısına varır ve kapıyı çalar. İçeriden bir ses: 'Kimsin?' diye sorar. Hz. Muhammed: 'Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzünü göreyim.' der. Bu kez içeriden: 'Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var peygamberliğini ümmetine yap.' Yanıtı gelir. Hz. Muhammed tam gideceksen Tanrı: 'Muhammed o kapıya var.' diye seslenir. Hz. Muhammed tekrar kapıya varır. Yine aynı diyalog gerçekleşir ve içeri giremez. Tam dönerken Tanrı yeniden o kapıya gitmesini söyler. Bu sefer Hz. Muhammed, 'Kimsin?' sorusuna, 'Yoktan var olmuş bir yoksul oğluyum. Sizi görmeye geldim. Girmeme izin var mı?' şeklinde cevap verir. O an kapı açılır ve Hz. Muhammed sağ ayağıyla içeri girer. İçeride 22 erkek 17 kadın olmak üzere 39 kişi vardır. Hz. Muhammed'i görünce hepsi kıyama durur ve ona yer verirler. Hz. Muhammed Hz. Ali'nin yanına oturur; ancak onu tanıyamaz. Hz. Muhammed, 'Sizler kimlersiniz, size kim derler? Sizin ulunuz, küçüğünüz kim' diye sorar. Onlar: 'Biz kırklarız, bizim ulumuz da uludur. Bizim kırkımız bir, bizim kırktır.' cevabını verirler. Hz. Muhammed, 'Ama biriniz eksik o birinize ne oldu?' deyince kırklar, 'O bizim Selman'dır. Taşraya parsaya çıktı. Selman da aramızdadır. Onu aramızda say.' dediler. Hz. Muhammed'in bunu kanıtlamasını istemelerini üzerine Hz. Ali kolunu uzatır ve kırklardan biri mübarek koluna bir kesik atar. Kanamaya başlayınca aynı anda hepsinin kolu kanamaya başlar. Bir damla kan

da pencereden gelip meydana dökülür. Bu da Selman'ın kolunun kanıdır. Sonra kırklardan biri Selman'ın kolunu bağlar; kan diner. Aynı anda tüm canların da kanı durur. O sırada devşirmeden dönen Selman getirdiği bir üzüm tanesini Hz. Muhammed'in önüne koyar ve paylaştırmasını ister. Hz. Muhammed Cebrail'in cennetten getirdiği nurdan tabağa bir damla su koyar ve mübarek parmağıyla üzüm tanesini ezip şerbet yapar ve kırklara sunar. Kırklar şerbetten içer ve tümü mest olur. Ayağa kalkıp 'Ya Allah' diyerek dest verirler. Üryan büryan semaha dururlar. Hz. Muhammed de onlarla birlikte semaha girer. Semah sırasında Hz. Muhammed'in mübarek imamesi başından düşer. Kırklar imameyi yerden alıp 40 parça ederler. Her bir parçayı biri alarak kırk parça ederler. Her bir parçayı biri alıp bağlayıp tennure yaparlar. Semah bitince Hz. Muhammed kırklara pîrlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar: 'Pîrimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebrail Aleyhisselam'dır.' derler. Bu yanıt üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin de mecliste olduğunu anlar ve tecella ve temenna ile Hz. Ali'ye yürür ve ona yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammed'e katılır ve ona yer açarlar. Bu sırada Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin parmağında miraca giderken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür. Hz. Ali bu kırklar söylencesine göre batın dünyanın pîri kabul edilir." (Korkmaz, 2003, 296- 298).⁴

2. Miraç Hadisesi ve Kırklar Anlatısının Alevi ve Bektaşî Geleneğine Yansımaları

Miraç hadisesi, Alevi ve Bektaşî anlatılarında geleneğin kendi temel yaklaşımını yansıtan bir özelliğe sahiptir. Miracın, Buyruk adıyla yayımlanan eserlerde anlatıldığı üzere bir dış anlamı bir de iç anlamı vardır. Bu bağlamda; kırklar meclisi anlatısını Alevilikteki velayet makamının ve Allah-Muhammed- Ali ilişkisinin temeli kabul etmek gerekir. Bektaşî Dedebabası Bedri Noyan'a göre bu anlatının iç anlamda anlatmak istediği şudur:

"*Hakikate tümüyle ulaşma yolunda [olan] Hazret-i Muhammed ile Hz. Ali maddi anlamda karşılaşp ruhsal bakımdan birleşmişler ve Hakk'a birlikte, bir ruh [tin] olarak ulaşmışlardır. Başka bir deyişle Tanrı kendini bilmesi, sevmesi için Hazret-i Muhammed ve Hazret-i Ali suretlerinde ve kişiliklerinde (şahıslarında) tecelli etmiştir ki, onların ruhları birleşince, tekrar aranan zat bulunmuş ve O'nunla tekrar birleşilmiş, bir olunmuştur.*" (2010, 27).

Alevi ve Bektaşî sözlü anlatı geleneğinde miraç hadisesine kısaca yer verilmişken sonrasındaki kırklar meclisi anlatısı çok daha fazla kabul görmüştür. Kırklar meclisi anlatısı, Aleviliğin ve Bektaşîliğin temelleri bağlamında bir takım unsurların Hz. Muhammed merkezinde ve tanıklığında ortaya konmasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, "Kırklar meclisi veya cemi anlatısı Anadolu Aleviliğinin temel adap- erkânının bütünü olan cem ayininin hem tarihi hem de mitolojik kökeni durumundadır." (Çağlayan, 2000, 43). Esasında Alevi ve Bektaşî tasavvufu terminolojisindeki; cem, semah, musahiplik (Avşar, 2012, 140), zahir, batın, nübüvvet, velayet, lokma, dolu, kemerbestlik, dört kapı-kırk makam, Allah-Muhammed-Ali birlikteliği, vahdet-i vücud, insan-ı kâmil, kesret, tecelli gibi birçok tasavvufi kavramın da menşei miraç ve kırklar meclisiyle ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla kırklar anlatısı, Alevilikteki adap- erkânın temel dayanak noktalarını oluşturmuştur. Aleviliğin, ayin'ül cem kavramı etrafında teşekkül ettiği düşünüldüğünde ve başta semah olmak

4 Alevi- Bektaşî geleneğinde Miraç hadisesi ve Kırklar söylencesi için bkz. Mehmet Yaman, *Erdebili Şeyh Safi ve Buyruğu*. (İstanbul: Ufuk Matbaası, 1994), 79; Adil Ali Atalay, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. (İstanbul: Can Yayınları, 2009), 21; İrene Melikoff, *Kırkların Ceminde*. Çev. A. Turan, (İstanbul: Demos Yayınları, 2011), 17- 18; Fuat Bozkurt, *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009), 16-21; Seyit Derviş Tur, *Erkânname*. (İstanbul: Can Yayınları, 2012), 609- 611.

üzere cemdeki erkân değerlendirildiğinde, “*kırklar meclisi*” Aleviliğin temellerinin atıldığı ilk ortamlardan kabul edilebilir. Bu bağlamda kırklar anlatısının Alevi ve Bektaşî geleneğine yansımaları hakkında şu bilgiler verilebilir:

Musahiplik kavramının kökeni hakkında muhtelif görüşler olmakla birlikte musahipliğin kırklar meclisinde ortaya çıktığı düşüncesi de bazı Alevi topluluklarda mevcuttur. Ocaktan ocağa tanım ve uygulamaları değişik olmakla birlikte genel kabul olarak musahiplik; Alevilikte yol kardeşliği, ikrar vermiş evli canların yaşam boyu dayanışması (Korkmaz, 2003, 305), Alevi geleneğe mensup ocak/gruplarda kan bağı taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, Hakk’a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, her açıdan birbirini kollayıp koruyacaklarına dair dedenin ve cem topluluğunun önünde söz vermelerini içeren bir tören/erkânla kurulan manevî kardeşlik (Üçer, 2020, 13) olarak tanımlanmaktadır. Musahiplik kavramının menşei bazı Alevî zümreler arasında Hz. Peygamber ile Hz. Ali’nin bağına da dayandırılmaktadır. Musahipliğin ortaya çıkışı, Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicreti, Vedâ Haccı ya da miraç olayıyla irtibatlandırılmaktadır (Kaplan, 2010, 202- 206). Bu çalışmada ele aldığımız miraçlamalardan biri olan Selmani’nin miraçlamasına göre musahipliğin temeli kırklar meclisinde atılmıştır. Tokatlı zâkir âşıklardan Selmani; Hz. Muhammed’in kırklar ceminde “*Lahmuke lahmî, demuke demî, rûhuke rûhî, cismuke cismî*” yani “*Senin etin benim etimdir, kanın benim kanımdır, ruhun benim ruhumdur, cismin benim cismimdir.*” diyerek Hz. Ali ile musahip olduklarından bahseder (Avşar, 2012, 140). Bazı sözlü kaynaklara göre, kırklar ceminde Hz. Muhammed iki kişinin birbiriyle musahip olmasını buyurmuş; kendisi de Hz. Ali’yi kendi gömleğinin içine alarak bir yakadan baş göstermişler, iki bedende tek vücut olmuşlar, ruhen ve cismen birleşmişlerdir. Bu esnada Hz. Muhammed’in, “*Ben ve Ali bir nurdanız*” buyurduğu rivayet edilmiştir (K16, Kişisel Görüşme, 02 Ağustos 2009). Musahipliğin kökenini miraca dayandıran İmam Cafer-i Sadık Buyruğu yanında⁵ bu hadisenin miraçta değil veda haccından sonra gerçekleştiği görüşü geleneğe daha yaygındır.⁶ Alevi ve Bektaşî kabullerinde yaratılan ilk nurların Hz. Muhammed ve Hz. Ali’ye ait olduğu inancı yaygındır. Bu bağlamda, Alevi ve Bektaşî geleneğindeki Hz. Muhammed’le Hz. Ali’nin birlikteliği hatta bazı görüşlere göre Allah’ın miraç hadisesinde Hz. Ali bedeninde tecelli etmesinden hareketle Allah-Muhammed-Ali anlayışının ortaya çıkmasının kökeni de kırklar söylencesine isnat edilmektedir. Bu durum üçünün manada bir olmasıdır (Üçer, 2009, 116- 144). Muhammed-Ali birlikteliği, Tanrı’nın ilk tecellisi olarak vahdetin kesrete açılan kaynaklarıdır ve birlikte çoklukta veya çoklukta birliktedirler. Üçü birdir, aynı zamanda üçünün de kimlikleri vardır; bu kimliklerin sırrına vakıf olan onların birliğini idrak eder. (Sarıkaya, 2009, 232). Yani tasavvuftaki vahdet-i vücud ve tecelli kavramları, Alevi ve Bektaşî geleneğindeki Hak- Muhammed- Ali birlikteliğinde vücut bulmuştur. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde ise anlatıya göre miraç esnasında Tanrı ile insan

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. Cenksu Üçer, “Musahiplik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 93 (2020), s.15- 16; Halil İbrahim Bulut, “Alevi Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 65 (2013), s.106- 107; Hüseyin Dedekargınoğlu, “Dede Garkın Ocağı’nda Musahiplik Uygulaması Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 78, (2016), 91-112.

6 Alevi ve Bektaşî geleneğinde “*İki ten bir baş olma, aynı nurdan yaratılma, lahmuke lahmî ve musahip olma*” kavramları üzerine geniş bilgi için bkz. Doğan Kaplan, “Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli”. *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011), C.I, 147-159.

arasında perde kalkmış, Tanrı-insan birliği sağlanmış, vahdet-i vücut gerçekleşmiştir.

Kırklar anlatısına göre, zahir dünyanın pîri Hz. Muhammed, batın dünyanın pîri olarak da Hz. Ali kabul edilmektedir. Hz. Muhammed, Alevi ve Bektaşî geleneğindeki dört kapı anlayışında şeriatı, Hz. Ali ise tarikatı temsil etmektedir. Din Muhammed, iman Ali'dir. Evvel ve ahir Muhammed Ali'dir (Atalay, 2009, 30). Alevi ve Bektaşî düşüncesine göre Hz. Muhammed miraç ve kırklar meclisiyle birlikte şeriatın zahirinden sıyrılarak batına adım atmıştır (Korkmaz, 2008, 22- 56). Alevi ve Bektaşî geleneğinde Hz. Muhammed ve Hz. Ali ayrı düşünülmez. “*Ben ilim şehriyim. Ali de onun kapısıdır. İlim isteyen kapıya gelsin.*” şeklindeki hadiste⁷ düalist bir bakış açısı görülür. Bu hadis, Alevi ve Bektaşî geleneğinde de çok yaygın olarak kullanılır. Birge, “*Bektaşilik Tarihi*” olarak Türkçeye çevrilen ve orijinal adı “*The Bektashi Order of Dervishes*” adlı eserinde bu hadisi yorumlarken, “*Muhammed ve ona indirilen Kur'an'da din ilimi için yeterli malzeme bulunur; fakat o malzemenin anlaşılmasına giriş Ali'de bulunacaktır.*” (1991: 151) cümleleriyle Muhammed'i anlamak için Ali'yi bilmek gerektiğine vurgu yapar. Alevi ve Bektaşî kabullerine göre miraç hadisesiyle birlikte Allah- Muhammed- Ali birliği sağlanmış, sır Ali'de çözülmüş; Hz. Muhammed Allah'la görüşürken Hz. Ali'de tezahür eden Tanrısal bilginin sırrına da vakıf olmuştur.

Yine Alevi ve Bektaşî geleneğinde önemli yer tutan; birlikte ibadet etme, kırklar semahı, dolu, lokma ve adil paylaşım olgusunun kökeni de kırklar meclisine dayandırılmaktadır. Söylenceye göre kırklar meclisinde bulunanların on yedisi kadındır. Aynı mecliste kadınla erkeğin bir arada bulunması ve hepsinin ulu sayılması Alevilerdeki kadın-erkek eşitliğini simgeler. Ayrıca Hz. Muhammed lokma olarak değerlendirebileceğimiz üzümü (engür) ezerek şerbet (dolu) yapmış ve kırkların her birine eşit şekilde paylaşmıştır. Üzümünden yapılan ve ilahi aşkla kendinden geçmeyi sembolize eden dolunun tesiriyle kadın- erkek herkes üryan büryan semaha durmuştur. Kırklarla birlikte semaha kalkan Hz. Muhammed'in imamesi o anda yere düşmüş, kırklar bu imameyi eşit kırk parçaya ayırmış ve her biri bir parçasını alarak bellerine sarmışlardır. Kırklar meclisindeki bir üzümün kırk kişiye paylaşılması, bir neşter vurulmasıyla kırk kişiden birden kan akması, Hz. Muhammed'in yere düşen imamesinin kırk kişi tarafından kuşanılması hadiseleri genellikle “*kırkta bir*” olmayı simgelemiştir. Bu birliktelik, Alevilikte gönüldeki birliği ve ruhlardaki vahdeti sembolize eder. Üçer'e göre Cem ayinlerinde semah dönenlerin kemerbest olması yani kemer kuşanmalarının menşei de kırklar meclisindeki bu hadiseyle ilişkilendirilmiştir (Üçer, 2010, 340).

Alevi ve Bektaşî geleneğinde bezm-i elest kırkların ilk cemi olarak kabul edilir. O nedenle “*Alevi söylencesinde ilk ayin-i cem, insanın yaratıldığı kırklar meclisinde yürütülmüştür*” (Çınar, 2005, 112). Miraç ve kırklar anlatısının Alevi ve Bektaşî geleneğine yansımalarından en belirginini, özellikle görgü cemlerinde zâkir ya da kamber denilen kişilerce okunan miraçlamalardır. Miraçlamalarda yüzlerce yıldır sürdürülen sözlü anlatı geleneği dâhilinde şiir, müzik ve erkân ilişkisinin iç içe sürdürüldüğü görülür.

3. Miraçlamalar

Miraçlama, Alevi ve Bektaşî geleneğinde Hz. Muhammed'in batinın ayırımına vardığının kanıtı anlamında düşüncede gezinme olarak algılanan miraç yolculuğunu

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Haydar Kaya, *Musahiblik*. (İstanbul: Engin Yayınları, 1989), 40.

ve dönüşünde kırklar meclisine katılımını anlatan mistik anlatıyı ve cem törenlerinde bu anlatı sırasında dönülen semahı ifade eden bir terimdir (Korkmaz, 2003, 298). Bu açıdan değerlendirildiğinde miraçlamalar, Alevi ve Bektaşî gelenek bağlamında çok boyutlu bir kavram olup; hem kutsal bir anlatıyı hem mukaddes kılınmış bir erkânı hem edebi bir türü hem de müziği içerisinde barındırır. Aynı zamanda miraçla ilgili bu anlatılar, “*Mitler, eski zamanlarda geçmiş ve o zamandan beri de dünyayı ve insanın yazgısını sürekli etkileyen canlı bir gerçekliktir.*” (Malinowski, 1990, 87) ifadelerine paralel olarak kutsal bir anlatı olma özelliğiyle Alevi ve Bektaşî geleneği içerisinde koşulsuz gerçek kabul edilir. Mitin (kutsal öykünün) riti geçerli kılmak işlevi vardır (Raglan 2005, 322). Günümüze kadar sürdürülen cem ayinlerindeki birçok erkânın kökenini açıklaması açısından miraçlamalar, manzum şekilde oluşturulmuş etiyojik mit özelliği de gösterir. Dolayısıyla miraçlamalar, kutsal ve gerçek kabul edilen mitolojik bir anlatının şiir, müzik ve çeşitli erkânlarla sentezlenerek günümüzde dahi yaşamaya devam eden şekilleridir. Alevi ve Bektaşî zümrelerine mahsus bir edebi tür olan miraçlamalar, dini-tasavvufî halk edebiyatının şekil ve tür özelliklerini yansıtır. Aynı konuda yazılmış “*mi’râciye, mi’râç-nâme, mi’râc-ı nebî, mi’râcü’n-nebî*” türlerinden birçok farklılıklar göstermekle birlikte bu türlerle yakından ilgilidir. Zira Alevilik ve Bektaşîlik; tasavvuf düşüncesi, tarikat hayatı bağlamında anlaşılacak bir yapıdadır⁸ (Üçer, 2005, 250; Sarıkaya, 2017, 9-11) ve miraçlamalar bu yapıya bağlı olarak saz eşliğinde, ezgiyle okunan ve kendine özgü erkânları olan bir tür olarak diğerlerinden ayrılmaktadır. Koşma kafiye örgüsü kullanılarak oluşturulan miraçlama türündeki şiirlerde genellikle hece ölçüsünün 8’li ve 11’li kalıpları kullanılır. Miraçlamalar; dörtlük sayısı olarak fazla, hacimce geniş oldukları için daha çok destan türü içerisinde değerlendirilir. Bu şiirlerin icra ortamları ayin-i cemler olup cem törenlerinde hizmet yürüten âşık, kamber ya da zâkir adı verilen kişilerce okunur (Kaya, 2014, 571). Sadece şiir şeklinde olanları yanında Miraçlamalar genellikle cem erkânlarında ezgiyle icra edilir.

Anadolu Aleviliğindeki cem törenlerinde genellikle Şah Hatayi’nin miraçlamaları öne çıkmakla birlikte Feyzullah Çelebi, Hamdullah Çelebi, Kul Himmet Üstadım (Şahin, 2015, 103), Geda Feyzi (Kaya, 2014, 571-572) ve daha birçok Alevi ve Bektaşî âşığın miraçlamaları mevcuttur. Günümüz âşıkları içerisinde miraçlama türünde şiiri olan pek fazla âşık olmadığı için yürütülen cemlerde genellikle Alevi ve Bektaşî zümreler arasında genel kabul görmüş olan bu âşıkların miraçlamaları icra edilir. Bu durum, miraçlaması olan bu şairlere duyulan saygıyla ilişkilidir.

Ayin-i cemlerde okunan miraçlamalar cemin asli unsurlarındandır. Miraçlamaların bazı bölümlerinde, sözler toplu bir şekilde yapılan semahlarla ve eylemlerle desteklenir. Kırklar meclisinde gerçekleştiğine inanılan bazı hadiseler, dede öncülüğünde ceme katılanlar tarafından benzer şekilde canlandırılarak temsile dönüştürülür. Bu açıdan bakıldığında miraçlamalar; sözün eylemle birleştiği, okunan dizelerin törene yön verdiği ve anlatının şiir, ezgi ve erkânlarla zenginleştirildiği Alevi ve Bektaşîlere özgü bir tür olarak dikkat çeker. Örneğin Şah Hatayi’nin miraçlamasının okunduğu bir cemde; şiirde geçen “*Muhammed ayağa durdu*” dizesiyle birlikte ceme katılanlar hep beraber ayağa kalkar. “*Cümlesi de secde kaldı*” dizesiyle birlikte herkes secde edip doğrulur. “*Cebrail getirdi üzüm*” dizesiyle birlikte ortaya bir salkım üzüm atılır

8 Cenksu Üçer, Aleviliği İslam düşünce tarihindeki geleneklerden irfani gelenek içerisinde değerlendirmiş; Aleviliğin inançlar, âdâp-erkân ve ahlaki ilkeler ile tasavvuf düşüncesinin kurumsallaşmış hali olan tarikatlar şeklinde anlaşılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cenksu Üçer, “Tokat Örneğinden Hareketle Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 34 (2005), 250.

ve kırkların lokması olarak algılanan üzüm taneleri toplanıp yenir. “*Mümin müslim üryan büryan*” dizesiyle birlikte üç bacı ya da bir erkek bir bacı semaha kalkar ve üç semah dönülür. Her semahta da dede dua eder. Bu semah yavaş başlayıp daha sonra hızlanır (Korkmaz, 2003, 300; Tur, 2012, 561, 609).

4. Hamdullah Çelebi'nin Miraçlamasının Tokat'ta Alevi ve Bektaşî Geleneğe Yansımaları

Gerek zihniyet gerek uygulamalar olarak tasavvuf ve tarikat hayatının gereklerini yerine getiren Tokat bölgesindeki Aleviler ve Bektaşîler⁹ arasında ismi saygı ile anılan Hamdullah Efendi, Hacı Bektaş-ı Velî dergâhının 23. postnişini olup 1824 yılında Feyzullah Çelebi'nin Hakk'a yürümesi üzerine Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhına postnişin olmuş bir Bektaşî şeyhidir. Önce Yeniçeri Ocakları, ardından Bektaşî tekkelerinin kapatılması¹⁰ sonucunda 1827 yılında II. Mahmud tarafından çıkarılan bir fermanla Amasya'ya sürgün edilmiştir (Noyan, 1986, 92-93). Hamdullah Çelebi sekiz arkadaşıyla birlikte tutuklanmış, yapılan yargılama sonucu idama mahkûm edilmiştir. Ancak saraydan gelen yazıyla cezası Amasya'da sürgüne çevrilmiştir. Hamdullah Çelebi ve yaklaşık aile mensubu kırk kişi Amasya'da on yıl yokluk içinde sürgün hayatı yaşamış, Amasya'da Hakk'a yürümüştür (Şener, 2010, 420- 427). Hem postnişin hem de şair olan Hamdullah Çelebi, şiirlerinde Hacı Bektaş'a hasretini ifade etmek üzere “*Hasreti*” mahlasını kullanmıştır. Çelebi, sürgün hayatı yaşadığı Amasya ve çevresinde önemli bir etki bırakmıştır. Bu etkinin en önemli tezahürlerinden biri de Hamdullah Çelebi'nin miraçlamasının günümüzde bile Amasya, Tokat, Çorum ve Sivas çevresindeki özellikle Bektaşî topluluklarda okunuyor olmasıdır. Alevi ve Bektaşî geleneğinin terminolojisine hâkim olmak adına miraçlamalar hakkında bilgi sahibi olmak önemli bir gerekliliktir. Anadolu'daki Alevi Kızılbaş topluluklar ile Sıraç Türkmenler arasında Şah Hatayi'nin miraçlamaları kullanılmaktadır (K2, Kişisel Görüşme, 6 Ekim 2023). Çalışma sahamız olan Tokat'ta Alevi topluluklar dört başlıkta toplanmıştır. Bunlar: Hacı Bektaş'a bağlı olanlar (Bektaşîler), Hubyar'a bağlı olanlar (Hubyarlılar), Erdebil'e bağlı olanlar (Erdebilliler), Keçeci Baba'ya bağlı olanlar (Keçeci Babalılar) (Üçer, 2005, 183). Bu dört gruptan özellikle Hacı Bektaş'a bağlı olan ocaklar arasında Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması daha yaygındır. Ancak Keçeci Baba Ocağı'nda ve Yunus Emre Ocağı'nın bir kısmında da Pîr Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması okunur. Keçeci Babalılar cem ayinlerine “*Nazenin Bektaşî Cemi*” adını verirler (K8, Kişisel Görüşme, 9 Mart 2024).

Tokatlı âşıklardan Selmani'nin de bir miraçlaması olmasına rağmen bu miraçlama pek bilinmemektedir. Selmani'nin miraçlamasında Pîr Hamdullah Çelebi'nin miraçlamasının özellikle başlangıç aşamasında ve kullanılan ayaklarında belirgin bir etkisi hissedilmektedir. Selmani'nin 28 dörtlükten oluşan miraçlaması, “*Kün emriyle karar kıldı/ Yerler gökler ve arşullah/ Dört nesne ile yoğruldu/ Beni Âdem safiyullah*” şeklinde başlar (Avşar, 2012, 173) ve metinde de görüleceği üzere Pîr Hamdullah Çelebi'nin miraçlamasının başlangıç kısmıyla neredeyse aynıdır. Ancak Selmani'nin

9 Tokat yöresinde, geleneğe mensup kişilerin Alevilik telakkisi yanında Alevilik ve Bektaşîliği hangi kategoride değerlendirmek gerektiğiyle ilgili olarak bkz. Üçer, “Tokat Örneğinden Hareketle Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme”, .229- 268; Hasan Coşkun, *Tokat Alevileri*. (Ankara: Kitabe Yayınları, 2021), 48, 95, 97, 98, 118; M. Saffet Sarıkaya, “Alevilik-Bektaşîliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. 82 (2017), 9- 11.

10 Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve Bektaşî babaların cezalandırılmasıyla ilgili olarak bkz. Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018 s. 16- 26; Bedri Noyan, *Alevilik Bektaşîlik Nedir*. Ankara: Ardiç Yayınları, 1998, 174

şirinde miraç hadisesi ve kırklar meclisi daha ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Miraç hadisesi ve kırklar meclisi kısımlarında Selmani'nin miraçlamasının Şah Hatayi'nin miraçlamasına daha yakın olduğu görülür. Zira Şah Hatayi'nin miraçlamasında da miraç hadisesi ve kırklar meclisi kısımları daha ayrıntılı olarak ele alınmış, Alevi geleneği açısından önem arz eden simgelere daha geniş bir şekilde yer verilmiştir.¹¹ Selmani'nin miraçlamasında hem Pîr Hamdullah Çelebi'nin hem de Şah Hatayi'nin etkisinin bulunması Selmani'nin uzun süre zâkir olarak cem yürütmesi ve her iki miraçlamaya da hâkim olmasıyla açıklanabilir. Tokat'ta okunan miraçlamalarla ilgili yaptığımız alan araştırması sonucunda; Keçeci Baba Ocağında, Bektaşilerde ve Yunus Emre Ocağına mensup Alevi köylerinin bir kısmında (K5, Kişisel Görüşme, 3 Kasım 2023) Pîr Hamdullah Çelebi'nin miraçlamasının; Hubyar, Şah Hatayi, Pîr Sultan, Şah İbrahim Veli, Kul Himmet Ocaklarında ise Şah Hatayi'nin miraçlamasının okunduğu tespit edilmiştir.¹² Bunun yanında Tokat'ta birkaç ocağa mensup taliplerin birlikte yaşadığı köyler de vardır. Bu köylerde cem erkânını yürüten dede ve zâkir hangi miraçlamayı okursa o miraçlama kabul görmüştür. Merkeze bağlı Kemalpaşa köyünde Bektaşiler, Hubyar, Keçeci, Şah İbrahim, Hıdır Abdal Ocağına bağlı talipler birlikte yaşamaktadır. Birlikte yapılan cemlerde, cemi yürüten dede ve zâkir Bektaşî olduğu için köyde Hamdullah Çelebi'nin miraçlamaları icra edilmektedir (K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023; K14, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023). Bunun yanında Reşadiye yöresinde Hacı Bektaş Veli Tekkesine bağlı Bostankolu Ocağı bölgenin en büyük ocağıdır. Türkiye'nin her yerinde yaşayan Aleviler ve Bektaşiler için çok büyük önem arz eden Bostankolu ocağının merkezi aynı ismi taşıyan köydedir. Reşadiye yöresinde Bektaşî yoğunluğu bulunmaktadır. Bostankolu ocağı mensubu yöre Alevileri Dedeci Bektaşî'dir. Hacı Bektaş Veli'yi Serçeşme olarak kabul ederler (Üçer, 2010, 217-218). Bostankolu Ocağına bağlı Bektaşilerin cem erkânlarında ağırlıklı olarak Şah Hatayi'nin miraçlamaları okunmakla birlikte ceme gelen zakirin tercihinine bağlı olarak nadiren de olsa Hamdullah Çelebi'nin miraçlamaları da okunmaktadır (K17, Kişisel Görüşme, 10 Mart 2024). Yine Reşadiye yöresinde Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlı ocaklardan bir diğeri Kesikbaş ocağıdır. Ocağın merkezi Reşadiye'ye bağlı Toklar köyüdür. Köy Bektaşî olmasına rağmen cem erkânlarında genelde Şah Hatayi'nin miraçlamaları okunmaktadır. Lakin cem yürüten zakire göre Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması da icra edilmektedir (K18, Kişisel Görüşme, 12 Mart 2024). Merkezi Reşadiye Soğukpınar ve Karşıkent köyleri olan Emir Şeyh Yakup ocağı da aslında Bektaşî olmasına rağmen cemlerde ağırlıklı olarak Şah Hatayi'nin miraçlaması okunmaktadır. Ancak cem yürüten zakire göre Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması da zaman zaman kullanılmaktadır (K20, Kişisel Görüşme, 13 Mart 2024). Almus, Niksar, Turhal, Zile ilçelerinde talipleri olan Güvenç Abdal Ocağı cemlerinde de genel olarak Şah Hatayi'nin miraçlamaları icra edilmekle birlikte cem yürüten zakirlere bağlı olarak bazen Hamdullah Çelebi'nin miraçlamaları da okunmaktadır (K19, Kişisel Görüşme, 15 Mart 2024).

Bütün Alevi ve Bektaşî geleneğinde olduğu gibi Tokat'ta da cem erkânı yürütülürken miraçlama asli unsurlardandır ve bütün cemlerde miraçlamaya yer verilir. Miraçlama okunurken sözler ceme katılanlar tarafından bazı eylemlerle desteklenir. Bu durum,

11 Şah Hatayi'nin miraçlaması için bkz. Nizam Bozkurt, *Kuran'da Alevi Erkânı, Erkânname*. (Ankara: Kalan Yayınları, 2008), 264-267.

12 Bu tespitler için Alevi ocak dedeleriyle ve zakirlerle görüşülmüştür (K1, Kişisel Görüşme, 13 Ekim 2023; K2, Kişisel Görüşme, 6 Ekim 2023; K4, Kişisel Görüşme, 16 Ekim 2023; K6, Kişisel Görüşme, 18 Ekim 2023; K10, Kişisel Görüşme, 19 Kasım 2023; K11, Kişisel Görüşme, 24 Ekim 2023, K12, Kişisel Görüşme, 6 Kasım 2023, K16, Kişisel Görüşme, 02 Ağustos 2009). Görüşülen kaynak kişilerin bilgilerine sözlü kaynaklar kısmında yer verilmiştir.

kırklar meclisinin âdeta cemdeki temsilidir. Miraçlama okunurken erkekler dizlerinin üstüne toplu olarak oturur (Mansur dârı), kadınlar ise ayaktadır. Kadınlarca Fatma Ana dârı uygulanır, sağ ayak başparmağı sol ayak başparmağının üstünde mühürlenir. Miraçlamada semah bölümüne gelindiğinde bacılar ve sofular genellikle dört kişi olmak üzere (bu sayı bazen altı olabilmektedir) birlikte semaha kalkarlar. Kırklar semahı Alevi ve Bektaşî geleneğindeki temel semahtır. Miraçlama sonrasında dede “*Miraçın kabul olsun.*” diyerek dua eder. Rahat oturmak için ise “*Dâr çeken dîdâr göre, müminler muradına ere.*” şeklinde dua eder (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2023).¹³

Hamdullah Çelebi'nin incelediğimiz miraçlaması 33 dörtlükten meydana gelmiştir. Ancak bu miraçlama gelenekte genellikle 32 dörtlük olarak bilinmektedir. Yararlandığımız yazılı kaynaktan (Özmen, 1998, 206- 208), şiirin 12 imamlara yer verilen kısmında bir dörtlüğe yer verilmediği tespit edilmiştir. Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması, hece ölçüsüyle yazılmış olup şiirde hecenin 8'li kalıbı kullanılmıştır. Ancak bazı dizelerin ölçüsünde kaymalar olduğu gözlemlenmiş, bu dizelerde hece sayılarının sekizden fazla ya da az olduğu görülmüştür. Bu durumun oluşmasında sözlü geleneğin etkisinden bahsedilebilir.

Çalışmamızda Alevi- Bektaşî Şiirleri Antolojisinin üçüncü cildinde yer alan Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması (Özmen, 1998, 206- 208) ve Tokat'ta cem erkânı yürüten dedelerin ve zâkirlerin icra ettiği miraçlamalar dikkate alınmış, sözlü ve yazılı kaynaklar mukayeseli olarak incelenmiştir. Özmen'in yayımladığı miraçlamadaki dörtlük sıralamasının Tokat'taki cemlerde icra edilenle farklılık arz ettiği görülmüştür. O nedenle dörtlüklerin sıralamasındaki hatalar, dedelerin ve zâkirlerin icra sırasına göre düzenlenmiştir. Yine birçok dizede, muhtemelen zâkirlerden kaynaklı söyleyiş farklılıkları mevcut olup bir birliktelik söz konusu değildir. Bu durum, sözlü kültür ortamlarındaki aktarımlar esnasında şiirin çeşitli değişim ve dönüşümlere uğradığını göstermektedir. Saydığımız problem durumlarından dolayı, İsmail Özmen'in çalışmasından aktardığımız Hasreti'nin miraçlaması; zâkirlerin cemlerde kullandığı dörtlük sırasına uygun hale getirilerek mukayeseli şekilde incelenmiştir. Hamdullah Çelebi'nin (Hasreti) miraçlaması dörtlük dörtlük ele alınmış, miraç hadisesine ve kırklar meclisine dair simgelerin Tokat'taki Alevi ve Bektaşî geleneği açısından önemi dedelerin ve zâkirlerin görüşleri doğrultusunda yorumlanmaya çalışılmıştır.

Miraçlama¹⁴

“Kün” dedi karar etti¹⁵

Yeri göğü arşullahu

Çar anasırdan yarattı

Âdem safiyullahi” (Özmen, 1998, 206)

Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması dünyanın ve insanın yaradılışıyla başlayarak

13 Tokat'taki Alevi cemlerinde miraçlama okunurken deyişte geçen ibarelere göre yapılan eylemler ve dönülen semahlarla ilgili olarak bkz. Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 365

14 Pir Hamdullah Çelebi'ye ait bu miraçlamadan hareketle, miraçlamaların Alevi ve Bektaşî geleneği açısından önemi Tokat'taki ocak dedelerinin ve zâkirlerin de görüşleri doğrultusunda dörtlük dörtlük yorumlanmaya çalışılmıştır

15 Bu dizede yedili hece ölçüsü kullanılmıştır. Ancak Tokat'taki bazı ocakların cemlerde bu dize “*Kün dedi karar eyledi*” şeklinde sekizli hece ölçüsü kullanılarak okunmaktadır (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024; K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023). Miraçlamada 8'li hece ölçüsü kullanıldığı için bu dizinin sözlü geleneğin etkisiyle değişime uğradığı söylenebilir.

ve devamında Hz. Muhammed'e gelene kadar kronolojik bir ilişki dizisi ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, "Mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır". (Eliade 2001, 28) görüşü paralelinde bu miraçlamanın kozmogoni ve antropogoni niteliği de gösterdiğini söyleyebiliriz. Şiirin birinci dörtlüğünde Allah'ın "kün" emriyle yeri, göğü ve insanı yaratmasına değinilmiştir.

Âdem ol hâliki gördü

Başına çok haller geldi

Cemaline bir nur indi

*Âdem bildi nûrullahı*¹⁶ (Özmen, 1998, 206)

Miraçlamasının ikinci dörtlüğünde Hz. Âdem'in yaratılarak Allah'ı tanınması, Allah tarafından ona hidayet nurunun verilmesi ve Hz. Âdem'in Allah'ın nuruna dair sırlara vakıf olmasından bahsedilmiştir. Alevi ve Bektaşî sözlü geleneğinde, hakikatte yaratılan ilk nurların Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nuru olduğu, bu nurların bir kandilde bekletildiği, Hz. Âdem'in ilk insan olarak yaratılışından sonra insan soyunun Abdülmuttâbî'e ulaşmasıyla birlikte nurun ikiye ayrılarak Allah'ın nurundan Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin dünyaya geldiği inancı mevcuttur. Tasavvuf geleneğinde "Nur-ı Muhammedî" ya da "Hakikat-ı Muhammedî"¹⁷ olarak bilinen ve Allah'ın hiçbir şey yokken Hz. Muhammed'in nurunu yarattığı inancı yaygındır. "Levlâke levlâke lemâ halaktı'l-eflâke" yani "Sen olmasan ben bu kâinatı yaratmazdım" kutsî hadisi de buna delil gösterilir (Aclûnî, 1979, II, 132; Demirci, 1997, 179- 180). Bu inanışa göre Hz. Âdem insanlığın zahiri atası, Hz. Muhammed ise ruh atasıdır. Alevilikteki bir inanış, Hz. Muhammed'e atfedilerek şu şekilde aktarılır:

"Ben ve Ali, Âdem yaratılmadan on dört bin yıl önce Allah'ın yed-i kudretinde bir nûr idik. Allah Âdem'i yaratınca bizim nûrumuzu onun sulbüne nakletti ve bu nur nesilden nesile Abdülmuttâlib'e gelinceye kadar intikal etti. Abdülmuttâlib'de iki kısım oldu; bir kısmı Abdullah'a bir kısmı Ebû Tâlib'e geçti. Ali bendendir, ben de Ali'denim." (Sarıkaya, 2005, 5).

Hz. Muhammed'in nuruyla birlikte Hz. Ali'nin nurunun da yaratıldığı anlayışı Alevi ve Bektaşî tasavvuf geleneğinde yaygınken diğer tasavvuf ekollerinde de bu durum kabul görür. Bu inanışa göre Muhammed-Ali, Tanrının ilk tecellisi olarak vahdetin kesrete açılan kaynaklarıdır; birlikte çokluk veya çoklukta birliktirler; üçü birdir, aynı zamanda üçünün de kendi kimlikleri vardır, bu kimliklerin sırrına vâkıf olan onların birliğini idrak eder. Bu birliği anlamının yolu da sevgidir (Sarıkaya, 2017, 12). Eşrefoğlu Rumi önce bu iki nurun yaratılmasıyla ilgili olarak şu hadisi nakleder: "Hz. Muhammed Cebraîl'e, 'Ya Cebraîl Allah seni yarattığında ne gördün?' diye buyurdularında Cebraîl 'İki kişi gördüm, biri mağrip biri maşrıktâ, çevgan ellerinde ve bir altıntop var bu topu birbirlerine atarlar.' dedi. Hz. Peygamber, 'Mağripteki Ali idi ve maşrıktaki ben idim' buyurdu" (Nr-12b-13a). Alevi ve Bektaşî

¹⁶ Bu dörtlük Keçeci Baba Ocağı cemlerinde genellikle "Evvel Âdem Hakk'ı bildi/ Başına çok haller geldi/ Alnına bir top nur indi/ Âdem bildi nûrullahı" şeklinde okunmaktadır (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024). Bununla birlikte, bu dörtlüğün gelenekteki icra sırası, Özmen'in (1998) yayımladığı miraçlamadaki sırayla uyuşmamaktadır. Özmen'in sıralamasında bu dörtlük yedinci sıradadır.

¹⁷ "Nur-ı Muhammedî" ya da "Hakikat-ı Muhammedî" kavramlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demirci, "Nûr-ı Muhammedîyye." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997) C. XV, 180; Süleyman Uludağ, "Muhammed (İslam kültüründe Hz. Muhammed/tasavvuf)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), C. XXX, 446- 448; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 115, 117, 126.

geleneğindeki mitik bir anlatıya göre âlemler yaratılmadan önce Allah, Cebrail'e "Sen kimsin, ben kimim?" diye sorar. Cebrail soruya cevap veremez. Allah ona uçmasını emreder ve Cebrail sonsuz boşlukta 30 bin yıl (bir rivayete göre 6 bin yıl) uçar. Allah Cebrail'e aynı soruyu tekrar sorar. Yine cevap alamayınca Allah tarafından uçmaya devam etmesi emredilir. 30 bin yıl (bir rivayete göre yine 6 bin yıl) daha uçtuktan sonra yorulan Cebrail uzaklarda semaya asılmış halde kudret kandilini ve kandilde iki nurun olduğunu görür. Beyaz olan kandilde Hz. Muhammed'in nuru, yeşil olan kandilde ise Hz. Ali'nin nuru mevcuttur. Beyaz olan nur Cebrail'e soruya nasıl cevap vereceğini öğretir. Allah cevabı alınca, 'Rahmet senin pîrine ve üstadına' der. O nedenle Alevilikte pîr, Muhammed Mustafa; üstat ise Hz. Ali kabul edilir. Bu anlatıdan da anlaşılacağı üzere Alevilik düşüncesine göre âlemde yaratılan ilk nurlar Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye aittir (K15, Kişisel Görüşme, 14 Kasım 2023). Alevi geleneği içerisinde bu anlatının çeşitli varyantları bulunmakla birlikte anlatıların müşterek noktası Cebrail'in ilk yaratılan nurlara şehadet etmesidir.¹⁸

"*Ve lekad kerremnâ*" dedi

Melekler secdeye indi

İblis lain inmem dedi

Takındı lanetullahı" (Özmen, 1998, 206)

Üçüncü dörtlükte İsrâ Suresi 70. âyet'e (Ant olsun ki Âdemoğlu'nu kerem sahibi kıldık) telmih yapılmış, insanın eşref-i mahlûkat oluşu vurgulanmıştır. Allah'ın meleklerden Hz. Âdem'e secde etmesini istemesi, meleklerin secde etmesi ancak İblis'in secde etmeyerek lanetlenmesine değinilmiştir.

"*Âdem'den nur Şit'e indi*

Hak emri dört gürûh oldu

Dördüne dört taat verdi

*Evvel zikri zikrullahı*¹⁹" (Özmen, 1998, 206)

Miraçlamanın dördüncü dörtlüğünde Hamdullah Çelebi (Hasreti); Hz. Âdem'in neslini devam ettirmesinden, dolaylı şekilde Âdem'e verilen peygamberlik nurunun Şit'e aktarılmasından, dört unsurdan (*su, ateş, toprak, rüzgâr*) ve bu nuru taşıyan dört güruhun (*âbidler, zahidler, ârifler ve muhibler*) Allah'ın emriyle var olmasından bahseder (Yüksel, 2016, 132). Hacı Bektaş-ı Veli'nin en önemli eserlerinden olan Makâlât'ta, ilk olarak Allah'ın insanları dört nesneden (toprak, su, ateş, hava) yarattığı ve dört gruba (âbidler, zâhidler, ârifler ve muhibler) ayırdığı söylendikten sonra âbidlerin şeriat, zâhidlerin tarikat, âriflerin marifet, muhiblerin ise hakikat kavmi olduğundan bahsedilir (Coşan, 1990, 3). Âdem'e zürriyet gelmesi hadisesi Alevilikte Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın çocuk yapamayacak kadar yaşlanması sonrası ilahi bir sır olarak Hz. Şit'in doğmasına telmihtir. Bilindiği üzere Alevi geleneğine mensup olanlar Güruhu Naci soyundan geldiklerini ve bu soyun peygamberler, veliler ve seçkinler soyu olduğunu iddia ederler. Pîr Sultan Abdal Kültür Derneği Tokat Şubesi Başkanı Muharrem Erkan bu dörtlükte dört kapıya da atıfta bulunduğunu; bu

18 Yaratılan ilk nurların Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye ait olmasıyla ilgili bkz. Kaplan, "Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli". C.I, 147-159; M. Saffet Sarıkaya, "Alevi İnançlarında Hz. Muhammed". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü* (2009), 232- 233.

19 Bu dörtlük Tokat'ta icra edilen Bektaşî cemlerinde genelde "Âdem'den zürriyet geldi/ Hak emri dört güruh oldu/ Dördüne dört ta'at verdi/ Evvel zikri zikrullahı" şeklinde okunmaktadır (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024; K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023).

kapıların mürşit kapısı, pîr kapısı, rehber kapısı ve talip kapısı olduğunu belirtmiştir. Erkan'a göre evvelden söylenen zikri bunlar devam ettirmişlerdir (K15, Kişisel Görüşme, 14 Kasım 2023).

“Bir katre meniden geldi”²⁰

Âdem'den nur Şit'e indi

Ehl-i Hakk'ı tahkik bildi

Hem Şit-i nebiyullahı” (Özmen, 1998, 206)

Miraçlamının beşinci dörtlüğünde Aleviliğin kozmolojik anlatılarında önemli bir yeri olan Hz. Şit'e değinilmiştir. Bu dörtlük Hz. Şit'in doğumuna ve Gürüh-u Naci'ye işaret etmektedir. İslam kaynaklarına göre; Hz. Havva'dan doğan, Hz. Âdem'e indirilen sayfaları toplayan, ayrıca kendisine 50 sayfalık bir kitap indirilen, Hz. Âdem'den sonra peygamberlik yapan Hz. Şit, Habil'in yerine Allah'ın hediyesi (hibetullah) olarak verilmiştir (Köksal, 2004, 67- 70). Şinasi Gündüz'ün Taberi'den aktardığı bilgiye göre Hz. Şit, Hz. Âdem'den sonra peygamberlik yapmış ve kendisine elli sayfa indirilmiştir. Hz. Âdem ona birçok şeyi öğretmiş, gelecekteki tufan hakkında bilgi vermiş ve onu kendisine vâris kılmıştır. Rivayete göre Şit döneminde insanlar yeryüzüne dağılmış ve Şit bin şehir kurmuştur. Hatta Şit; Mekke ve Kâbe'yle de ilişkilendirilmiş olup onun Mekke'de yaşadığı, Kâbe'yi çamur ve taş kullanarak inşa ettiği, 912 yaşında vefat ettiği rivayet edilir. Eski Ahid'in Tekvin kitabında, Habil'in yerine Âdem'e bahşedilen Şit, Hz. Âdem 130 yaşındayken babasına benzeyen bir çocuk olarak doğmuştur. Şit, 105 yaşındayken oğlu Enoş dünyaya gelmiş, başka birçok oğlu ve kızı olmuştur. Şit, 912 yaşında vefat etmiştir (2010, 214).

Alevi ve Bektaşî inanmalarına göre ise Hz. Âdem ile Hz. Havva 72 çocuktan sonra daha çocuklarının olmaması konusunda karşılıklı suçlamalarda bulunarak bir iddialaşma içine girerler. Halk anlatılarında sıkça karşılaştığımız sınama/imtihan motifine uygun şekilde iki küpe (çömlek) nefes üfleterek, kırk gün açmamak üzere anlaşılır. Buradaki nefes doğurganlığın ve zürriyetin sınanmasını temsil eder. Amaç, Habil ve Kabil'in Allah'a kurban sunmalarında olduğu gibi yaratıcının tanıklığına başvurmak olarak kabul edilebilir. Ancak Hz. Havva hırs ve merakına yenilerek küpleri açar. Kendi küpünden yılan, çıyan ve kötülükler çıkarken (başka bir rivayette tavşan); Hz. Âdem'in küpünde ise bir çocuk olduğunu görür. Bu durum Yunan mitolojisindeki Pandora'nın kutusu mitini çağrıştırmaktadır.²¹ Bu durum karşısında Havva, öfkelenerek küpü sallar, bu nedenle de çocuk sakat olarak doğar. Ancak bedenindeki eksiklik onu ruhen tamama erdiren (yetkinleştiren) bir yaşam enerjisi olarak ortaya çıkar. Ana rahminden değil nefesten gerçekleşen bu olağanüstü doğum Hz. Şit ve onun soyundan gelenlerin seçkin sayılması ve Alevi ve Bektaşî geleneğinde Hacı Bektaş-ı Veli ile ilişkilendirilen *“bel evladi”*, *“nefes evladi”* şeklindeki olağanüstü doğum anlatılarının menşei olarak da değerlendirilebilir.²² Alevi gelenekteki inanışa göre Hz. Şit, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla gönderilen Naciye ile evlenmiş; onların soyundan gelenlere de Gürûhu Naciye denmiştir. Peygamberlerin, velilerin, yüce şahsiyetlerin bu soydan geldiğine inanılır. Bu nedenle Aleviler kendilerini Gürûhu Naciye'den sayar ve kendilerini seçkin bir soyun devamı kabul ederler (Işık,

20 Bu dize Bektaşî cemlerinde *“Bir meniden izhar etti”* (K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023) ya da *“Bir katre nutfeden oldu”* (<https://www.deyisler-nefesler.com>) şeklinde de okunmaktadır.

21 Pandora'nın kutusu mitiyle ilgili bilgi için bkz. Turhan Yörükhan, *Yunan Mitolojisinde Aşk*. (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006), 50- 67

22 Bektaşîlikteki *“Nefes Evladi”* inancıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi- Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. (İstanbul: Görüşme Yayınları, 1983), 268-271.

2015, 23-51). Alevi inancına göre Hz. Âdem- Havva'dan 72 soy, Şit ve Naciye'den de bir soy türemiştir. Alevi ve Bektaşî felsefesi nazarında Havva'dan türeyenler maddeyi, Naciye'den türeyenler ise ruhu temsil eder. Tokatlı zâkir âşıklardan olan Âşık Selmani üzerine tarafımızca yapılan çalışma esnasında kendisinin Güruhu Naci üzerine anlattıkları da aynı minvalde olup kayıtlarımızda mevcuttur (K16, Kişisel Görüşme, 02 Ağustos 2009).

*“Açıldı Haşimi necli²³
Mustafa Murtaza nesli
Yüz yirmi dört bin nebi
İbrahim Halilullahi²⁴”* (Özmen, 1998, 207)

Miraçlamanın altıncı dörtlüğünde peygamberliğin Haşimi nesline geçişine, Hz. İbrahim'in Hz. Muhammed'in atası olduğu düşüncesine yer verilmiştir.

*“Halil'in evladı gelip
Ali bini Ebû Talip
Ol nûru ikiye bölüp
Bilenler bildi billahi”* (Özmen, 1998, 206)

Miraçlamanın yedinci dörtlüğünde Hz. Ali'nin babası Ebu Talip'ten bahsedilmiş ve devamında Alevi ve Bektaşî geleneğinde kutsal kabul edilen sırra vurgu yapılmıştır. Alevi ve Bektaşî inancına göre Abdulmuttalip soyu Ebu Talip ve Abdullah'tan devam etmiş olup Ebu Talip ve Abdullah sadece zahiri âlemde Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin atalarıdır. Şairin nurun ikiye bölünmesinden kastı, Alevi ve Bektaşî inanışlarında ve anlatılarında ilk yaratılan nurların zahirde amca çocukları olan Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye ait olmasıdır. Daha önce de açıklandığı üzere ilk yaratılan nurun Hz. Muhammed'in nuru olmasını kabul eden *“Nûr-ı Muhammedî”* anlayışına karşılık Alevi ve Bektaşî düşünce sisteminde ilk yaratılan nurların Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nurları olduğu düşüncesi hâkimdir. Alevilikteki ve Bektaşilikteki Allah-Muhammed- Ali birlikteliğinin temelinde de bu kabul yatar.

*“Abdullah'tan nebi zuhur
Dû cihanda oldu fahir
Ebu Talip'den geldi o nur
Ali'yy-ün Velîyullahi”²⁵* (Özmen, 1998, 207)

Sekizinci dörtlükte, yedinci dörtlüğün devamı olarak Abdullah'ın oğlu Hz. Muhammed'e nübüvvet makamının; Ebu Talip'in oğlu olan Hz. Ali'ye ise velayet makamının verilmesi anlatılır. Alevi ve Bektaşî inancında Hz. Muhammed nebilerin, Hz. Ali ise velilerin en üst makamındadır.

*“Dû cihan güneşi Ahmed
Vahiy geldi oldu irşâd
Münkir ne bilsün ahâd
Ol bir nur-u Nurullah'ı²⁶”* (Özmen, 1998, 207)

23 Necil: Soyu temiz, asil

24 Bu dörtlük Bektaşî ve Keçeci Baba Ocağı cemlerinde *“Açıldı Haşim'in urku/ Mustafa Murtaza nargu/ Yüz yirmi dört bin nebi farkı/ İbrahim Halilullah'ı”* şeklinde okunmaktadır (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024; K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023). Yine Özmen'in yayımladığı miraçlamada (1998) bu dörtlüğün sıralaması gelenekte icra edilenden farklı olup dokuzuncu dörtlükte yer almaktadır.

25 Bu dörtlüğün Özmen'in (1998) yayımladığı miraçlamadaki sıralaması cemlerde icra edilen miraçlamadan farklı olup onuncu dörtlükte yer almaktadır.

26 Bu dörtlüğün son iki dizesi Keçeci Baba Ocağı cemlerinde *“Kafirler ne bilsün ahad/ Çün surru surrillahı”* şeklinde okunmaktadır (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024).

Dokuzuncu dörtlükte, “*iki cihan güneşi*” olarak kabul edilen Hz. Muhammed’in vahiy gelerek peygamberlik mertebesine erişmesinden, inkâr edenlerin onun Allah’ın ilk yaratılan ilk nûra sahip olmasını anlamayacağından bahseder.

“*Hak emretti Cebrail’e*
‘Habibim miraca gele’
Özündelili bile
Cebrail eminullahı” (Özmen, 1998, 207)

Miraçlama metinlerinin genelde ana başlangıç noktasını oluşturan Cebrail’in Hz. Muhammed’i miraca daveti Hamdullah Çelebi’nin miraçlamasında 10. dörtlükten itibaren yer alır. Bu dörtlükte Allah’ın emriyle Cebrail’in Hz. Muhammed’i miraca davetine yer verilir.

“*Dostunun selâmın aldı*
Gönülleri şâzi²⁷ kıldı
Cebrail rehberi oldu
Seyr eyledi arşullahı²⁸” (Özmen, 1998, 206)

On birinci dörtlükte Hz. Muhammed’in Allah’ın selamını alarak Cebrail rehberliğinde semaya yükselişi anlatılır.

“*Sidret-ül müntehâya vardı*
Anda ol Cebrail durdu
Bundan öte sana dedi
Sen görürsün ol Allah’ı” (Özmen, 1998, 207)

On ikinci dörtlükte Hz. Muhammed’in Cebrail’le birlikte sidret-ül müntehaya varması ve sonrasına Hz. Muhammed’in tek başına ilerlemesi hadisesine vurgu yapılır. Sidret-ül münteha terkibiyle ilgili olarak başlıca iki görüş ileri sürülmüştür. Daha çok kabul gören anlayışa göre sidret-ül münteha semada bulunan, miraç gecesi yanında Resûl-ü Ekrem’in ilâhî sırlara mazhar olduğu bir ağaçtır. Çünkü terkinin yer aldığı Necm Sûresindeki âyetler Resûlullah’ın miracıyla ilgilidir (Uludağ, 2009, 151-152). Sidre’den sonraki âleme geçebilme, yeryüzündeki varlıklar için mümkün değildir. O âlemde mahlûkatın bir vücudu yoktur, mahlûk o âlemde adeta erimiş gibidir (Cebecioğlu, 1997, 643).

“*Nalinin çıkarmak ister*
Hatiften nida “dost” der
Arş-ı azimi göster
Nalinin habibullahı” (Özmen, 1998, 207)

On üçüncü dörtlükte Hz. Muhammed’in na’l-i şerifi (sandalet tarzı ayakkabı) çıkarmak istemesi üzerine gaipten ilâhî bir sesin ona “*dost*” diye seslenmesi ve Allah’ın habibine arşın en yüksek makamlarını göstermesi hadisesi anlatılır. “*Hatîf*”, Arapçada uzatarak bağırma, çağırma ve seslenmek olarak tanımlanır (Uludağ, 1997, 467). “*Nalinlerini çıkarmak*” ifadesi Kur’an-ı Kerim’de Taha Suresi 12. ayette de mevcuttur. Ayet, “*İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbim; artık pabuçlarını*

27 Özmen’in (1998) yayımladığı miraçlamada “*şâzi*” şeklinde geçen kelime geleneği sürdüren bazı zâkirlerce “*şâdi*” şeklinde okunmaktadır. Sözlükte her ikisi de “*sevinç, memnunluk, mutluluk, gönül ferahlığı*” anlamına gelmektedir (luggat.com). Dörtlüğün son dizesi Keçeci Baba Dedesi Muzaffer Eraslan tarafından “*Arzu eyledi Allah’ı*” şeklinde okunmaktadır (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024).

28 Bu dörtlüğün Özmen’in (1998) yayımladığı miraçlamadaki yeri problemlidir. Zira miraç kısmında olan bu dörtlüğe Özmen tarafından altıncı dörtlükte yer verilmiştir. Cemlerde icra edilen sıralama, anlatının kronolojisine bakıldığında daha doğrudur.

çıkar; çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın"²⁹ şeklindedir. Allah, Hz. Musa'dan kutsal vadi olan Tuva'ya girerken nalinlerini çıkarmasını ister. Bu ayetle ilgili pek çok müfessir görüş bildirmiş olmakla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığının tefsirinde kutsal mekâna vurgu yapılmaktadır.³⁰ Miraçlama metinleri pek çok mitik sembolü bünyesinde bulundurmaktadır. O nedenle bu metinleri zahiri manadan ziyade daha çok mistik ve mecâzi manalarına dikkat ederek yorumlamak gerekir. Tokat'ta Alevi ve Bektaşî cem ayinlerinde kırklar semahı dönülürken de ayaklar çıplaktır (K12, Kişisel Görüşme, 7 Kasım 2023). Pîr Sultan Abdal Kültür Derneği Tokat Şubesi Başkanı Muharrem Erkan da bu dörtlüğü şu şekilde yorumlamıştır:

"Dört kapının sonunda insanın özüne dönmesi yani türap olmak vardır. Yalın ayak, çıplak yürümek ve çile çekerek insanın özü olan toprakla bütünleşmek esastır. Burada Hz. Muhammed'in arşın en yücesine ve âlemlerin yaratıcısına yürüyüşünde ayaklarının çıplak olması ve Hak'la bütünleşmesi vardır." şeklinde yorumlamıştır (K15, Kişisel Görüşme, 14 Kasım 2023).

Bu dörtlükle ilgili olarak, Tokat'ta Hubyar Ocağı cemlerinde zâkirlik hizmetinde bulunan Alican Yıldırım da şu bilgileri vermiştir:

"Alevilerde hizmete yalın ayakla çıkılır. Bütün ağır hizmetler yalın ayakla yapılır. Semah olsun diğer bütün ibadetler olsun çıplak ayakla yapılır. Yol Hak yolu olduğu için ayağın yalın ve çıplak olması yola aracı olmadan temiz basmayı temsil eder. Allah'a ulaşmak arzulanırsa o yolda aracısız ve temiz yürünmelidir. İnsanı kâmil olmak için Hakk'a teslimiyet ve Allah'la bütün olmak esastır. Bu dörtlükte Hz. Muhammed'in ilahi yolculuğunda Allah'la bütünleşmek adına ayağının çıplak olmasına vurgu yapılmıştır." (K3, Kişisel Görüşme, 10 Ekim 2023).

*"Yetmiş iki perde geçti,
Hakk'ın emri ile uçtu,
İlk perdeyi anda geçti,
Gördü hikmetullahı"* (Özmen, 1998, 206)

On dördüncü dörtlükte Hz. Muhammed'in Allah'ın huzuruna varmak için yetmiş iki perdeden geçip en son perdeden sonra Allah'ın hikmetine mazhar olması anlatılır.

*"Arş-ı muazzama vardı
Anda çok hikmetler gördü
Habib'e bir nişan verdi
Hâtem-i nebiyullahı"³¹* (Özmen, 1998, 207)

On beşinci dörtlükte Hz. Muhammed'in arş âlemine erişmesinden bahsedilmiştir. Bu dörtlükte Alevi ve Bektaşî miraç anlatılarındaki Hz. Muhammed'in peygamberlik mührünü (hatem-i nübüvvet) taşıdığı yüzüğünü önüne kesen aslanın ağzına vermesi hadisesine telmih yapılmıştır (K3, Kişisel Görüşme, 10 Ekim 2023). Dörtlükte geçen

²⁹ Kur'an Yolu (Erişim 10 Şubat 2024), Ta'ha, 20/12

³⁰ Taha Suresi 12. âyette Hz. Mûsâ'dan niçin pabuçlarını çıkarmasını istendiği açıklanırken bazı müfessirler pabuçların yapıldığı malzeme üzerinde durmuşlarsa da, daha çok ayaklarının o kutsal mekâna doğrudan temas etmesinin ve bereketinden nasiplenmesinin istendiği yorumu tercih edilmiştir. Fakat burada ilâhî vahye muhatap olacak olan Mûsâ'nın kendisini ruhen buna hazırlamasının amaçlandığı, dolayısıyla kendisine çeki düzen vermesi ve daha özel bir saygı göstermesi için uyarıldığı söylenebilir. Ayetin ayrıntılı tefsiri için bkz. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.

³¹ Özmen'in (1998) yayımladığı miraçlamada bu dörtlük de gelenekteki miraç anlatısındaki kronolojiye uygun kullanılmamış ve 19. dörtlükte yer almıştır. Tokat'taki cemlerde kullanılan ve bizim de metinde dikkate aldığımız yukarıdaki sıralama miraç anlatısına daha uygundur. Keçeci Baba Ocağı cemlerinde bu dörtlük, *"Arş-ı muazzamdan girdi/ Orada çok haller gördü/ Arslana bir nişan verdi/ Hatem nebiyullahı"* şeklindedir (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024).

“arş-ı azam”; arşların en yükseği, kâinatın yönetim merkezi olup yüceliği ve Allah’ın tecelli ettiği makamı temsil eder. Maddeye dair olan her şeyin son noktası kürsi makamında son bulurken, arş mana âlemini ifade eder.³²

“Uçmak kapısına vardı
Destur ya Allah’ım’ dedi
‘Gel’ deyü Rab vird eyledi (utanırım ya rabbim dedi)
Uzattı desd-i yedullahı³³” (Özmen, 1998, 207)

On altıncı dörtlükte Hz. Muhammed’in cennet kapısına varıp izin istemesi üzerine Allah’ın peygambere elini uzatmasından bahsedilir. Tasavvuf ekollerinde “Yedullah” ayeti olarak da geçen Fetih Suresi onuncu ayete atıfta bulunulmuştur. Ayet, “Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar, Allah’ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah’a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah’a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir.”³⁴ şeklindedir. “Yedullah”, Arapçada “Allah’ın eli” anlamına gelmektedir. Alevi ve Bektaşî gelenekte bu ayetin Hz. Ali için indirildiği düşüncesi hâkimdir ve Allah’ın elinin Hz. Ali’nin eli şeklinde tezahür ederek Hz. Muhammed’e uzatıldığı görüşüne inanılır (K8, Kişisel Görüşme, 9 Mart 2024; K9, Kişisel Görüşme, 10 Mart 2024).

“Azizullah el uzattı
Nür-u âlemi bezetti
Âlem bu anı gözetti
Gördü hatem nebiyullahı” (Özmen, 1998, 207)

On yedinci dörtlükte “Azizullah” iki anlamda kullanılmış olabilir. Allah’ın kıymetli, değerli, çok sevilen olması anlamında “Aziz Allah” manasına gelebileceği gibi bazı Alevi toplulukların inanışlarında olduğu gibi “Allah’ın aziz kulu” anlamında Hz. Ali’ye de vurgu yapılmış olabilir. Tokat’ta Şah İbrahim Veli Ocağı dedesi olan Erkan Çanakçı bu ifadeyle ilgili olarak, “Bu dörtlükte hem Allah’a hem de Hz. Ali’ye vurgu yapılmış olabilir. Çünkü bizim inancımıza göre Allah; miraçta Hz. Muhammed’e, ‘Ben sana en sevdiğinin sesiyle seslendim’ diyerek Hz. Ali’nin sesiyle konuşmuştur.” bilgisini vermiştir (K15, Kişisel Görüşme, 7 Kasım 2023). Her ne kadar daha önceki dörtlüklerde açıkça yer verilmemiş olsa da Alevi ve Bektaşî anlatılarında, Hz. Muhammed’in miraç yolculuğuna çıkarken hatemini aslan donundaki Hz. Ali’ye teslim etmesi ve Allah’la görüşmesi anında uzanan elde kendi hatemini görmesine değinilir. Ancak bu inanış bütün Alevi topluluklarda aynı şekilde değildir. Çünkü bazı Alevi topluluklarına göre miraçta Hz. Muhammed’in kendine uzanan elde hatemini görmesi inanışı yoktur. Örneğin Keçeci Baba Ocağı kabullerinde hatemin miraçta uzanan elde de görülmesine inanılır (K8, Kişisel Görüşme, 9 Mart 2024).

“Âşık maşuğunu gördü
Habib maksuduna erdi
Doksan bin kelâm sordu
Danışdı kelâmullahı” (Özmen, 1998, 207)

32 Arş, kürsi kavramları üzerine geniş bilgi için bkz. Tahsin Kazan, *Ebu'l-Muin En-Nesefi'ye Göre Arş, Kürsi ve Levhi Mahfuz*. (Elazığ: Elâzığ Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 79- 131

33 Bu dizedeki hece sayısı şiirin genelinde uygulanan hecenin 8’li kalıbına uymamaktadır. Dizede dokuz hece kullanılmıştır. Özmen’in (1998) yayımladığı miraçlamada bu dörtlüğün yeri de Alevi ve Bektaşî gelenekteki miraç anlatısının kronolojisine uymamaktadır.

34 Kur’ân Yolu (Erişim 15 Eylül 2023), Fetih 48/10

“Otuz bini şeriatıta
Otuz bini tarikatta
Otuz bini hakikatte
Bilenler bildi billahi³⁵” (Özmen, 1998, 207)

On sekiz ve on dokuzuncu dörtlüklerde Hz. Muhammed’in Allah’la yüz yüze görüşmesi, kendisine doksan bin kelamın nakledilmesi anlatılır. Alevi gelenekte bu doksan bin kelamın otuz bini Hz. Muhammed’in temsil ettiği şeriat makamına geri kalan altmış bini ise Hz. Ali’yi temsil eden tarikat ve hakikat makamına aittir (Sarıkaya, 2017, 15). Bu dörtlüklerde bu inanışın izlerini görmek mümkündür.

“Bilenler bilir bileni
Gerçeğe âşık olanı
Gördü bir mahbup oğlanı
Habib bildi sırrullahı³⁶” (Özmen, 1998, 207)

Yirminci dörtlükte Hz. Muhammed’in miraçta, Hakk’ın cemaline tecelli ettiği bir delikanlıyı görmesine değinilmiştir. Keçeci Baba Ocağı Dedesi Mahmut Koç, burada civan olarak bahsedilen delikanlının aslan suretinde görünen Hz. Ali olduğundan ve Hz. Muhammed’in onu tanıyıp ilahi sırra erdiğinden bahsetmiştir (K8, Kişisel Görüşme, 9 Mart 2024).

“Süt, elmadan, baldan aldı
Kudret lokmaları geldi³⁷
İkisi birlikte tattı
Yediler nimetullahı” (Özmen, 1998, 207)

Yirmi birinci dörtlükte miraç esnasında Hz. Muhammed’e kudret lokması olarak ikram edilen ve Alevi ve Bektaşî geleneğinde de kutsal sayılan süt, elma ve baldan bahsedilmiştir. Alevi ve Bektaşî kabullerinde, Hz. Muhammed, miraç yolculuğu sırasında cennete ulaştığında kendisine bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek ikram edilmiştir (Bozkurt, 2009, 16). Pîr Sultan Abdal Kültür Derneği Tokat Şubesi Başkanı Muharrem Erkan, Hz. Muhammed’e sunulan bu içecek ve yiyeceklerin zahirden çok batın anlamlarına vurgu yapmıştır. Bu ürünlerin zahiri olarak da Alevilikte son derece kutsiyet arz ettiğini belirten Erkan, şu bilgileri vermiştir:

“Hz. Muhammed’e ikram edilen bu besinler miraç hadisesini temsilen lokma olarak cemlerde canlara da sunulmaktadır. Ancak bu kutsal besinler esasında mitik simgelere sahiptir. Süt beyazlığı ve temizliği temsil eder. Tokat Aleviliğinde son derece önemli bir içecek olarak canlara Hızır aylarında ve cemlerde süt ikram edilmesi halen yaygındır. Bal tatlı dilli olmayı, kırmamayı, hiçbir varlığı incitmeyi temsil eder. Musahip olacıklara dede tarafından süt ve bal yedirilmesi inanışı da Tokat’ta halen devam etmektedir. Bu durum, Hz. Muhammed’e verilen bu nimetler ekseninde miracın yeniden kutsanması niteliğindedir. Elma ise Alevilikte kurbandır ve Allah’a yaklaşmaktır. Cemlerde eskiden beri lokma olarak canlara elma verilmesi semboliktir. Verilen bu elma açların doyurulmasını, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacının giderilmesini temsil

35 Bu dörtlüğün, Özmen’in (1998) yayımladığı miraçlamada anlatı sıralamasına uygun olarak kullanılmadığı, Tokat’taki Bektaşî cemlerinde icra edilen sıranın daha doğru olduğu düşüncesindeyiz. Zira doksan bin kelamdan bahsedilen bir önceki dörtlükten sonra doksan bin kelamın neler olduğunun açıklandığı sıralama kronolojiye daha uygundur.

36 Keçeci Baba Ocağı’nın cemlerinde bu dörtlük: “Bilenler bilir bileni/ Gerçeğe âşık olanı/ Gördü bir nevcivanı/ Habib bildi şirullahı” şeklinde okunmaktadır. Kemalpaşa köyü Bektaşî cemlerinde ise bu dörtlük, “Bilenleri bilir bileni/ Hakikate âşık olanı/ Gördü bir nevcivan oğlanı/ Habib bildi sırrullahı” şeklindedir (K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023).

37 Özmen’in (1998) yayımladığı miraçlamayla Tokat’taki Keçeci Baba Ocağı cemlerinde okunan miraçlamalara bakıldığında ilk iki dizinin yer değiştirdiği görülmektedir.

eder. *Elma aynı zamanda tıbbi olarak sağlık ve zindeliklidir.*" (K15, Kişisel Görüşme, 14 Kasım 2023).

Şah İbrahim Veli Ocağı dedesi olan Erkan Çanakçı da bal, süt ve elma üzerine şu bilgileri aktarmıştır:

"Süt bizde temizliği temsil eder. Bunun yanında ilk emilen süt çiğdir. O nedenle insan da önce çiğdir ve hayatın içinde kendini pişirip olgunlaştırması gerekir. Elma kurbandır, kalptir, doğurganlıktır ve kâinatı temsil eder. Ceme gelenlere elma ikram edilir. Bizde koç uğlanırken iki boynuzuna elma takılır. Elma bizim geleneğimizde Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya işaret eder. Bal ise üretim şekliyle sirdir ve Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin sırrına binaen musahip olacak olanlara bal ve süt ikram edilir (K12, Kişisel Görüşme, 7 Kasım 2023).

Bu düşünce çerçevesinde, miraçta ikram edilen nimetlere hem gerçek hem de sembolik olarak kutsallık atfedildiğini, hatta kaynak kişilerin ifadeleri doğrultusunda Türklerde yaygın olan Tanrı'ya kansız kurban adama anlayışının elma üzerinden devam ettirildiğini söyleyebiliriz. Bu görüşler paralelinde, Hubyar Ocağı Zâkiri Alican Yıldırım da kutsal ikramlarla ilgili olarak şu hususlara değinmiştir:

"Elma, Cebrail'in cennetten getirdiği bir lokmadır. O nedenle Alevilerde kurban kesmeye gücü olmayanlar elmayı tekbriletip dilim dilim dağıtırsa kurban kesmiş kabul edilir. Bal da yine kutsal olup ceme gelenler acıyı bal edip cemden tatlılıkla, rızayla ve bir olarak çıkmak zorundadır. Süt de temizliği yansıtır. Musahip olmak isteyenlere musahip ceminde elma, süt, bal ikram edilir; sonrasında ikrar erkânı yürüdükten sonra da kurban lokması yedirilir." (K3, Kişisel Görüşme, 10 Ekim 2023).

Alevi ve Bektaşî geleneğine göre; insanların ihtiyaçlarını görmek, açları doyurup çıplakları giydirmek, komşuları gözetmek ve yardıma muhtaç olana sağ elin verdiği sol el görmeden yardım etmek Allah'la insan arasındaki mesafeyi yaklaştırdığı için ibadet hükmünde sayılmaktadır (K12, Kişisel Görüşme, 7 Kasım 2023).

*"Gelmek için destur aldı
Cihanı gülşen şaz kıldı³⁸
Mü'mine tevhîdi verdi
Tutmak için illallâhı³⁹"* (Özmen, 1998, 207)

Yirmi ikinci dörtlükte Kelime-i Tevhid'e atıfta bulunulmuş, Allah'tan başka yaratıcının olmadığına vurgu yapılmıştır. Tevhid, Alevilikte birlik beraberliği temsil etmektedir. Tevhid burada hem Allah-Muhammed-Ali birlikteliğiyle hem kırklar ceminde somutlaşmış olan birlik duygusuyla hem de vahdet-i vücud kavramı ekseninde Allah-varlık bütünlüğüyle açıklanabilir. Bu dörtlüğün ikinci dizesi, Tokat'taki bütün Alevi ve Bektaşî topluluklarda "*Muhammed ayağa kalktı*" şeklinde okunmaktadır. Bu dizesin okunmasıyla, cem erkânında bulunanlar hep birlikte ayağa kalkar ve niyaz ederler (K9, Kişisel Görüşme, 5 Kasım 2023).

*"Kudret hazinesin buldu
Özünü⁴⁰ ikiye böldü
Engürü bergüzar aldı
Secde etti bâbullahı"* (Özmen, 1998, 207)

38 Bu dize Tokat'taki Alevi ve Bektaşî cemlerinde genelde "*Muhammed ayağa kalktı*" şeklinde okunmaktadır.

39 Özmen'in (1998) yayımladığı miraçlamadan farklı olarak bu dörtlük, Keçeci Baba Ocağı cemlerinde "*Destur etti kalkmak için/ Alemler irşad etmek için/ Müminleri bir etmek için/ Tarif verdi fahrullahı*" şeklinde okunmaktadır (M. Eraslan, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024).

40 Bu kelime Tokat'taki Bektaşî cem erkânlarında bazen "*üzüm*" olarak da okunmaktadır.

Yirmi üçüncü dörtlükte Alevi ve Bektaşî geleneğinde kutsal sayılan ve kırklar meclisinin en önemli simgelerinden ve sırlarından olan üzümün yer verilmiştir. Şah Hatayi miraçlamasının okunduğu ocaklarda, kırklar meclisinde üzümün ezilip herkese pay edilmesinden bahsedildiğinde ortaya nasip olarak bir avuç üzümün serpilmesi geleneği vardır (K12, Kişisel Görüşme, 7 Kasım 2023); ancak Bektaşî cemlerinde bu uygulamaya pek rastlanmaz (K8, Kişisel Görüşme, 9 Mart 2024). Miraçlamanın bu dörtlüğünde geçen secde etme kısmında ise gerek Şah Hatayi'nin gerekse Hamdullah Çelebi'nin miraçlamasının okunduğu topluluklarda secdeye el uzatıp niyaz etme uygulaması mevcuttur (K12, Kişisel Görüşme, 7 Kasım 2023; K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023).

*“Kırklar yolunu gözetti
Vardı kırkları bezmetti
Oturuben niyaz etti
Selman sundu keşköllahı”* (Özmen, 1998, 207)

Yirmi dördüncü dörtlükte Hz. Muhammed'in miraç dönüşü kırklar meclisine uğraması, kırklarla sohbet kurması ve Selman'ın kırkinci kişi olarak keşköllah (şeydullah, parsa⁴¹) yani rızık aramadan dönüşü anlatılır. Bu durum, zamanla Alevilik ve Bektaşîlik etrafında toplanmış ve daha sonra değişimler göstermiş olan Kalenderilere ait tese'ül (dilenme) adı verilen bir uygulamayı anımsatmaktadır ki bunun kökenleri de kırklar anlatısında aranabilir. Kalenderiler bazen gruplar halinde şehir şehir, kasaba kasaba, hatta köy köy ilahiler söyleyerek dolaşmakta, önlerine çıkana keşkül (keşgöl veya geçgöl) denilen, Hindistan cevizi kabuğundan veya o biçime uydurularak midenden yapılmış olup, iki yanındaki zincirle boyuna asılan, içi çukur ve genişçe kabı uzatarak verilen para veya yiyecekleri toplamaktadırlar (Ocak, 1999, 167-168). Bu dörtlükteki *“Oturuben niyaz etti”* dizesi okunurken, cemde bulunanlar Keçeci Baba Ocağı talipleri oturarak niyaz ederler (K7, Kişisel Görüşme, 8 Mart 2024).

*“Selman'a bir üzüm verdi
Yâr yâri ol demde gördü
Hepsi pervaneye girdi⁴²
Tutundular arşköllahı”* (Özmen, 1998, 207)

Yirmi beşinci dörtlükte kırklar ceminde Selman'ın kudretten getirdiği üzümün Allah'ın izniyle Hz. Muhammed tarafından ezilmesi, kırkların her birinin bundan tadararak sermest olması, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi kırklar arasında görmesi (daha önce belirttiğimiz bir rivayete göre Hz. Muhammed'le Hz. Ali'nin musahip olmaları hadisesi de (Avşar, 2012, 140) burada gerçekleşir), kırkların sermest olduktan sonra semaha durmasına değinilmiştir. Başka bir rivayete göre ise Hz. Muhammed meclise girdiğinde kırklara pîrlerini sormuş, *“Hz. Ali”* cevabını almış ve kırklar arasında Hz. Ali'yi kendi hatemiyle görerek onun sırrına vakıf olmuştur (K3, Kişisel Görüşme, 10 Ekim 2023). Bu dörtlükte geçen *“Hepsi pervaneye durdu”* dizesiyle birlikte cemdeki semahçılar (genellikle dört kişi ama bazen altı kişi de olabiliyor) semah dönmeye başlar (K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023).

41 Şeydullah (Parsa): Rızık arama, bağış toplama, dilenme. Alevi topluluklarda senede bir kez köylere gelen dedeye talipler tarafından verilen bağış için de bu kavram kullanılır. Sözlükte ise, *“Bir izleyici topluluğu önünde yapılan gösteriden sonra toplanan para”* (sözlük.gov.tr) şeklinde tanımlanmıştır.

42 Bu dize, Bektaşî cemlerinde *“Cümlesi pervaza durdu”* şeklinde okunmaktadır (K13, Kişisel Görüşme, 10 Kasım 2023).

“Esrar-ı Hak galip oldu
Kırklar muradını aldı
Habibullah anda geldi⁴³
Gördü Ali Keremullahı⁴⁴” (Özmen, 1998, 208)⁴⁵

“Ali onda tavaf etti
Doksan bin kelâmı vasfetti⁴⁶
Hatemi münteha⁴⁷ etti
Verdi Şah’a emrullahı” (Özmen, 1998, 207)

Yirmi altı ve yirmi yedinci dörtlüklerde Hz. Muhammed’in de katıldığı kırklar ceminde maksadın hâsil olması, Alevi gelenekte Allah’ın sırrı olarak kabul edilen Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’e ayan edilmesi, Hz. Muhammed’in evine döndüğünde Hz. Ali’yi görmesi, Hz. Ali’nin doksan bin kelâmı anlatması, hatemi göstererek sahibine teslim etmesi hadisesi anlatılır. Aleviler ve Bektaşiler arasındaki anlatılara göre Hz. Muhammed sırta vakıf olarak evine döndükten sonra miraçtan itibaren kendi hatemini taşıyan Hz. Ali’yle karşılaşır ve Hz. Ali’nin sırrı ve kutsiyeti karşısında duyduğu şaşkınlığı dile getirir. Şah Hatayı’nın miraçlamasında geçen dörtlükte Hz. Muhammed’in, miraç dönüşü Hz. Ali’yi gördükten sonra “*Evveli sen ahiri sen/ Batını sen zahiri sen/ Gizli sırlar sana beyan/ Dedi settarsın sen Ali*” ifadeleri de Alevi geleneğinde Hz. Muhammed’in Hz. Ali’nin sırrına şahit olmasına delil kabul edilir (K12, Kişisel Görüşme, 7 Kasım 2023).

“Çâr emânet fahri geldi
Muhammed Ali’ye verdi
Ahir sahibi var dedi
Bektaş Kaddesallahu” (Özmen, 1998, 206)

Yirmi sekizinci dörtlükte Hz. Peygamber miraca yükseltildiğinde kendisine Cebrail vasıtasıyla gönderilen çeyizde bulunan emanetlere (Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, 2005, 24) telmih yapılmış bu emanetlerin ahir sahibi olacak olan Hacı Bektaş-ı Veli’ye ulaşmasına değinilmiştir. Bu dörtlükte Hacı Bektaş-ı Veli, “*Allah onu (onun sırrını) aziz ve mübârek etsin*” anlamına gelen ve tasavvufta da sık sık kullanılan “*Kaddesallah*” sıfatıyla birlikte kullanılmıştır.

“Şah Hasan Hüseyin geldi
İmam Zeynel parelendi
İmam Bakır şehid oldu
Ol sırr-ı Kutbullah’ı”⁴⁸

43 Bu dize Keçeci Baba Ocağı cemlerinde “*Fahri âlem eve geldi*” şeklinde okunmaktadır (K8, Kişisel Görüşme, 9 Mart 2024).

44 Bu dize de hece sayısı açısından problemlidir. Zira miraçlama hecenin 8’li kalıbıyla yazılmışken bu dizede hece sayısı dokuzdur.

45 Bu dörtlük Özmen’in (1998) yayımladığı miraçlamada 29. dörtlükte yer almaktadır ki bu durum miraç ve kırklar meclisi anlatısındaki sıralamayla uyuşmamaktadır. Gelenekte icra edilen miraçlamadaki sıralamanın doğruluğunu teyit etmek açısından bu dörtlüğü örnek gösterebiliriz.

46 Bu dize dokuz heceden oluşmaktadır. Muhtemelen doğrusu sözlü gelenekteki haliyle “*Doksan bin kelâm kelâm vasfetti*” şeklindedir.

47 Bu kelime “*son*” anlamına gelmektedir (sozluk.gov.tr). Tokat’taki Bektaşî cemlerinde ise bu kısım “*nümayan*” şeklinde okunmakta olup kelime anlamı “*âşîkar, açık*” demektir (<https://www.luggat.com>). Dolayısıyla “*nümayan*” kelimesinin burada daha doğru ve anlamlı olduğu düşüncesindeyiz.

48 Bu dörtlük Özmen’in (1998) yayımladığı miraçlamada yoktur. Ancak gerek Alevilik ve Bektaşilikle ilgili internet sitelerinde (<https://www.deyisler- nefesler.com/>) gerekse Bektaşî cemlerinde bu dörtlük yer almaktadır. Dörtlük 12 İmamlarla ilgilidir ve şiirin devamındaki dörtlüklerde de 12 İmamların hepsinden bahsedilmektedir. O nedenle bu dörtlüğün Özmen’den alıntılan yazılı metinde olmaması bir

“İmam Cafer din rehberi
Musa Kazım din serveri
Olam Rıza'nın çekeri
Veririm canı billahi” (Özmen, 1998, 208)

“Taki, Naki, Şâh Askerî
Onlar birbirinin yâri
Mehdi mümin intizârı
Tez gel zamanullahi” (Özmen, 1998, 208)

Miraçlamannın 29, 30, 31. dörtlüklerinde on iki imamlara ve onların belirgin özelliklerine yer verilmiştir.

“Kutb-u âlem Hünkâr geldi
Emanet sahibini buldu
Cümle erler nasîb aldı
Bağladı rızaullâhi” (Özmen, 1998, 208)

“Bendesin almış araya
Varınca baki saraya
Ol Hasreti bi-çareye
Şefaât eder inşallahı” (Özmen, 1998, 208)

Otuz ikinci dörtlükte emanetlerin (elif, tac, hırka, çerağ ve seccade) Hacı Bektaş-ı Veli'ye ulaşmasından bahsedilmiştir. Son dörtlükte ise Hamdullah Çelebi (Hasreti) şefaât dileğini beyan ederek miraçlamasını tamamlamıştır.

Miraçlama bittiğinde Tokat'taki Bektaşî cemlerinde semahçılar Gözlekçi Baba'nın yanına çekilir ve dede niyazda bulunur. Düvazimamlar okunur, semahlar dönülür ve dedenin duasıyla erkân sona erer (K7, Kişisel görüşme, 8 Mart 2024).

Sonuç

Miraçlamalar, Alevi ve Bektaşî geleneğinin temellerine dair pek çok erkânın kökenlerini ortaya koyan miraç hadisesi ve sonrasındaki kırklar cemi anlatılarının ortaya konduğu manzumelerdir. Bu anlatılar yüzyıllar boyunca Alevi ve Bektaşî geleneğin sözlü hafızasında söylenegelmiş ve günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Sözlü kültür aracılığıyla yüzyıllardır varlığını koruyan miraç ve kırklar meclisi anlatıları, Alevi ve Bektaşî erkânlarına kaynaklık etmiş ve miraçlamalar yoluyla da halk şiirinde yerini almıştır. Hz. Ali'yi kutsayan ve Hz. Muhammed'in nübüvvet makamından sonra Hz. Ali'nin velayet makamını tescilleyen bu anlatılarda Hz. Ali'nin tanrısal bilgiye vakıf oluşuna ve ilahi kişiliğine vurgu yapılmıştır. Hz. Ali'nin aslan donuna girmesi ve peygamberlik hatemini Hz. Muhammed'den almasıyla başlayan Hz. Muhammed'in metafiziki yolculuğu bir nevi otoritenin hatem-i nübüvvetten sonra hatem-i velayete aktarımını sembolize etmiştir. Bu aktarım süreci, aslında Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yle bütün olmasını ve Hz. Muhammed sonrasının Hz. Ali'yle devamlılığın sağlanmasını ortaya koymuştur. Batın- zahir ilişkisi üzerinden miraç mucizesi boyunca Allah- Muhammed- Ali birlikteliği ele alınmıştır. Alevi inanışlarında Hz. Muhammed şeriat kapısının temsilcisi kabul edilmiş; miraçta söylenen doksan bin kelamnın otuz bininin Hz. Muhammed için, altmış bininin ise tarikat ve hakikat kapısının temsilcisi olan Hz. Ali için olduğuna inanılmıştır. Alevilikteki cem, semah,

musahiplik, kemerbestlik, lokma, dolu, dört kapı kırk makam, Allah-Muhammed-Ali birlikteliği, vahdet-i vücud anlayışı, tevhit gibi pek çok temel inanışın, erkânın ve sembolün kökeni miraç hadisesine bağlı anlatılar ve bu anlatılardan hareketle söylenen miraçlamalarla ilişkilendirilmiştir.

Miraçlamalar ekseninde yapılan bu çalışmada Tokat'taki cemlerde icra edilen miraçlamalar hakkında bilgi verilmiş; Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması merkeze alınarak Alevilik ve Bektaşilikteki miraçlamaların önemi değerlendirilmiştir. Çalışmamızda yer verdiğimiz miraçlama metni, İsmail Özmen tarafından hazırlanan Alevi- Bektaşî Şiirler Antolojisinden alınmış ve bu metin Hamdullah Çelebi'nin Tokat'taki cemlerde icra edilen miraçlamasıyla mukayeseli olarak incelenmiştir. Cemlerde icra edilen miraçlama metinleriyle, kaynak gösterdiğimiz metin arasında hem dörtlüklerin sıralaması hem de sözlerin farklılaşması bağlamında bazı problemlerle karşılaşmıştır. Ele aldığımız metin, Tokat'ta cem ayınlarındaki icra edilen miraçlamanın icra sırasına ve gelenekteki miraç anlatısına uygun olarak yeniden düzenlenmiş; şiirin şekil ve içerik özellikleri dikkate alınarak hatalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazılı kaynaktan aldığımız miraçlamadaki dörtlük sıralama hataları, antolojiyi hazırlayanların metni güvenilir bir kaynaktan almadığı ve doğruluğu konusunda detaylı bir araştırma yapmadığı düşüncesini doğurmuştur. Miraçlamanın sözlerinde karşılaşılan farklılıklar ve kullanılan yakıştırmaca sözcükler, sözlü kültür ortamlarında üretilen ürünlerin zamanla değişime uğrayarak yeniden üretilmesiyle açıklanmıştır. Sözlü kaynaklardan ve bazı internet ortamlarından edinilen Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması otuz üç dörtlükken, faydalandığımız kaynaktaki miraçlama otuz iki dörtlükten müteşekkildir. On iki imamlardan bahsedilen bir dörtlük miraçlamada mevcut değildir, o nedenle cem erkânını yürüten dedelerden ve zâkirlerden alınan bilgi doğrultusunda eksik olan dörtlük çalışmamıza eklenmiştir.

Araştırmamızda, Tokat yöresinde özellikle Şah Hatayi ve Hasreti mahlaslı Hamdullah Çelebi'nin miraçlamalarının cemlerde okunduğu tespit edilmiştir. Tokatlı olan uzun süre zâkirlik yapmış olan Âşık Selmani'nin de bir miraçlaması mevcuttur ancak bu miraçlamanın cemlerde okunduğuna dair hiçbir veriye ulaşamamıştır. Selmani'nin zâkir âşiklerden olduğu da dikkate alınarak Selmani'nin miraçlamasının şekil ve içerik olarak Hamdullah Çelebi ve Şah Hatayi'nin miraçlamalarının her ikisinden de beslendiği görüşüne ulaşılmıştır. Hamdullah Çelebi, Bektaşî postnişini olduğu için ona ait miraçlamanın özellikle Bektaşîlerin cem erkânlarında daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışmamızda, Tokat'ta varlığını sürdüren ve gelenekteki etkisi daha fazla olan ocaklar değerlendirmeye tabi tutulmuş; özellikle Bektaşîler arasında, Keçeci Baba Ocağında ve Yunus Emre Ocağına bağlı bazı köylerde Hamdullah Çelebi'nin miraçlamalarının, diğer ocaklarda ise Şah Hatayi'nin miraçlamalarının okunduğu belirlenmiştir. Merkeze bağlı Kemalpaşa gibi bazı köylerde; farklı ocaklara mensup Aleviler ve Bektaşîler bir arada yaşadığı için cemlerde okunan miraçlama köye gelen dede ve zakirin mensup olduğu ocağa bağlıdır. Kemalpaşa köyünde cem erkânını yürüten dede ve zâkirler Bektaşî olduğu için cemlerde Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması okunmaktadır. Bunun yanında; Bostankolu, Kesikbaş, Emir Şeyh Yakup gibi Bektaşî ocaklarında cem yürütmek üzere köylere gelen zâkirlerden kaynaklı olarak genelde Şah Hatayi'nin miraçlamalarının icra edildiği saptanmıştır.

İçerik olarak değerlendirildiğinde, Şah Hatayi'nin miraçlaması direkt Cebrail'in Hz. Muhammed'i miraca davetiyle başlarken; Hamdullah Çelebi'nin miraçlaması dünyanın yaratılışıyla başlamış ve kozmogonik bir manzume niteliği de kazanmıştır. Hamdullah Çelebi'nin miraçlamasında Cebrail'in Hz. Muhammed'i miraca daveti onuncu dörtlükten itibaren. Hamdullah Çelebi ilk on dörtlükte, Hz. Âdem'den

Hız. Muhammed'e kadar Alevi ve Bektaşî gelenekte karşılık bulan kişi ve hadiselere yer vermiştir. Alevi ve Bektaşî gelenekte ilk yaratılan nurların Hız. Muhammed ve Hız. Ali'ye ait olması, Hız. Şit'in dünyaya gelişi, Hız. Muhammed'in soyu gibi hususlara miraçlamanın bu ilk on dörtlüğünde değinilmiştir. Ancak Şah Hatayi'nin miraçlamasında, miraç ve kırklar meclisiyle ilgili bölümler Hamdullah Çelebi'nin miraçlamasına göre daha ayrıntılıdır. Hamdullah Çelebi'nin Bektaşî postnişini olmasına bağlı olarak miraçlamasının son bölümlerinde 12 İmamlardan ve Hacı Bektaş-ı Veli'den bahsedilen dörtlükler varken, özellikle Alevi ve Sıraç toplulukların cemlerinde okunan Şah Hatayi'nin miraçlamasında bu kısımlar mevcut değildir.

Miraç hadisesi ve kırklar meclisinin bir temsili niteliğindeki miraçlamalar, Alevi ve Bektaşî geleneğine bağlı pek çok inanışın temellerini ve mitolojik kökenlerini ortaya koymak açısından önemlidir. O nedenle Tokat'taki cemlerde icra edilen miraçlamalar "Yol bir sürekin bir" anlayışıyla ocaklara göre ele alınmış, kaynak kişi olarak yirmi ocak dedesi ve zâkirle görüşmeler yapılmıştır. Çalışmamızın merkezini oluşturan Hamdullah Çelebi'nin miraçlamasında mevcut olan birçok unsurun Alevi ve Bektaşî geleneği açısından önemi, geleneğin yürütücüsü olan bu dedelerin ve zâkirlerin fikirleri de alınmak suretiyle dörtlük dörtlük yorumlanmıştır.

Sonuç olarak; Alevi ve Bektaşî geleneğinde Hız. Ali'nin velayet sırrını ortaya koyan, onun Tanrısal bir ilme sahip olmasına kaynaklık eden, Allah-Muhammed-Ali birlikteliğinin temellerini açıklayan, Aleviliğe ve Bektaşîliğe dair temel birçok erkâna kaynaklık eden miraçlamaların bir edebi tür olarak bütün Anadolu Aleviliğinde ve Bektaşîliğinde olduğu gibi Tokat'ta da canlı bir şekilde varlığını devam ettirdiği görülmüştür. Ancak bu araştırmayla sözlü gelenekten beslenen miraçlamalar gibi kutsiyet atfedilen metinlerin yorumlanması ve değerlendirilmesinde en doğru verilere ulaşmanın gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmıştır. İnanışların, uygulamaların ve yorumların ocaklara göre farklılık göstermesinden hareketle; bu tür çalışmalarda ocaklar bazında ve mukayeseli çalışmaların artması Alevilik ve Bektaşîlik araştırmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, (ö. 1162/1652), Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs, (I-II), Thk., Ahmet Kalaş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998.
- Akar, Metin. *Türk Edebiyatında Manzum Mirâc-nâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987
- Atalay, Adil Ali. *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları, 2009.
- Avşar, Muhammed. *Tokatta Âşıklık Geleneği ve Âşık Selmani*. Konya: Kömen Yayınları, 2012.
- Beydili, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2005.
- Birge, John Kingsley. *Bektaşîlik Tarihi*. çev. Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları, 1991.
- Bozkurt, Nizam. *Kuran'da Alevî Erkânı, Erkânname*. Ankara: Kalan Yayınları, 2008.
- Bozkurt, Fuat. *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Bulut, H. İbrahim. "Alevi Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 65 (2013), 106- 107.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Coşan, Esat. *Makâlât*. sad. Hüseyin Özbay. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Çağlayan, Alper. "Semâh". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 14, (2000), 43.
- Çınar, Erdoğan. *Aleviliğin Gizli Tarihi*. İstanbul: Çivi Yazıları, 2005
- Dedekarginoğlu, Hüseyin. "Dede Garkın Ocağı'nda Musahiplik Uygulaması Örneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 78, (2016), 91-112.

- Demirci, Mehmet. "Hakikat-i Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XV/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Demirci, Mehmet. "Nür-i Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XV/180. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınları, 2001
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Hatâyi Divanı- Şah İsmail Safevî Edebî Hayatı ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 1956
- Ersal, Mehmet. "Alevi Cem Zakirliği: Battal Dalkılıç Örneği". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, C.1 (2011), 188-205.
- Eşrefoğlu R. (t.y.) *Tarikatname*. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Nu: 441. vr. 1-79
- Gündüz, Şinasi. "Şit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIX/ 214. İstanbul: TDV Yayınları, 2010,
- Güvenç, A. Özgür. "Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 41 (2009), 85-97.
- Işık, Caner. "Güruhu Naciye'den Aleviliğe". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 10 (2015), 23-51.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Kaplan, Doğan. "Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli". *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı*, I. 147-159. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.
- Kaya, Doğan. *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ, 2014.
- Kaya, Haydar. *Musahiblik*. İstanbul: Engin Yayınları, 1989.
- Kazan, Tahsin. *Ebu'l-Muin En-Neseî'ye Göre Arş, Kürsi ve Levhi Mahfuz*. Elazığ: Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Korkmaz, Esat. *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003
- Korkmaz, Esat. *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları, 2008.
- Köksal, M. Asım. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kurnaz, Cemal. "Kastamonulu Muslihüddin Vahyî ve Mi'râcû'l Beyân'ı". *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ed. Refik Turan vd. I. 38. Kastamonu: Kastamonu Valiliği Yayınları, 2001.
- Maden, Fahri. *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018
- Malinowski, Bronislaw. *Büyük, Bilim ve Din*. çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1990
- Melikoff, İrene. *Kırkların Ceminde*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları, 2011
- Noyan, Bedri. *Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*. Aydın: Doğu Matbaacılık, 1986.
- Noyan, Bedri. *Alevilik Bektaşilik Nedir*. Ankara: Ardıç Yayınları, 1998.
- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Ardıç Yayınları, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevi- Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik Kalenderiler*. Ankara: TTK Yayınları, 1999
- Özmen, İsmail. *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi III*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998
- Pala, İskender. "Miraç, Miraciye (Miraçname)", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. VI/ 372-374. İstanbul: Dergah Yayınları, 1986
- Raglan, Lord. "Mit ve Ritüel". çev. Evrim Ölçer. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ed. Mehmet Öcal Oğuz ve Sercan Gürçayır. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Şerhu Hutbeti'l-Beytin'da Ehl-i Beytle İlgili İnanç Motifleri" *İnsan Bilimleri Araştırmaları* 13 (2005), 5
- Sarıkaya, M. Saffet. "Alevi İnançlarında Hz. Muhammed". *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü* (2009), 228-240.

- Sarıkaya, M. Saffet. "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 82 (2017), 9-23.
- Schimmel, Annemarie. *Sayıların Gizemi*. çev. Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2000.
- Şahin, Halil İbrahim. "Ritüel ve Kutsal Anlatı İlişkisi Bağlamında Balıkesir Çepnilerinin Cem Törenlerindeki Miraçlamalar Üzerine Bir Değerlendirme". *Milli Folklor*. 105 (2015), 103.
- Şener, Cemal. "İdamla Yargılanan Hamdullah Çelebi'nin Savunması". Ed. Osman Eğri vd. *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. I. 420-427. Çorum: Hitit Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2011
- Tur, Seyit Derviş. *Erkânname*. İstanbul: Can Yayınları, 2012
- Uludağ, Süleyman. "Hatif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: 1997, C.XVI, s. 467
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2016.
- Uludağ, Süleyman. "Muhammed (İslam kültüründe Hz. Muhammed/tasavvuf)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXX/ 446- 448. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Üçer, Cenksu. "Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevilikte Hz. Ali. *Hazreti Ali Sempozyum Bildirileri*. I. 116-144. İzmir: DEÜ İlahiyat Fakültesi, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2009
- Üçer, Cenksu. "Musahiblik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 93 (2020), s.11-35.
- Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî. *Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm*. çev. Serhan Tayşi. İstanbul: Ocak Yayınları, 2005
- Yaman, Mehmet. *Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu*. İstanbul: Ufuk Matbaası, 1994
- Yavuz, Salih Sabri. "Mi'râc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXX/ 132-135. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000
- Yörükhan, Turhan. *Yunan Mitolojisinde Aşk*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.
- Yüksel, Emine. *Alevi-Bektaşî Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016.

İnternet Kaynakları

- Deyişler- Nefesler. "Miraçlama Örnekleri". Erişim 13 Ağustos 2023. https://www.deyisler-nefesler.com/miraclama-ornekleri/#google_vignette
- Kur'an Yolu. Erişim 10 Şubat 2024. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/sure/20-taha-suresi>
- Kur'an Yolu. Erişim 15 Ağustos 2023. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Necm-suresi/4789/5-18-ayet-tefsiri>
- Kur'an Yolu. Erişim 15 Ağustos 2023. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/sure/17-isra-suresi>
- Kur'an Yolu. Erişim 15 Eylül 2023. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4591/8-10-ayet-tefsiri>
- Osmanlıca- Türkçe Sözlük. Erişim 12 Şubat 2023. <https://www.luggat.com/n%C3%BCmayan/1/1>
- Osmanlıca- Türkçe Sözlük. Erişim 12 Şubat 2023. <https://www.luggat.com/%c5%9f%c3%a2di>

Sözlü Kaynaklar

- K1: Hasan Kabak, 72 yaşında, ilkokul mezunu, Hubyar Ocağı dedesi, emekli, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K2: Ahmet Özçelik, 58 yaşında, İlkokul mezunu, Hubyar Ocağı dedesi, Ahşap ustası, Bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K3: Alican Yıldırım, 62 yaşında, ilkokul mezunu, Hubyar ocağı zâkiri, sanatçı, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K4: Haydar Şahin, 74 yaşında, ilkokul mezunu, Kul Himmet Ocağı dedesi, emekli, bilgileri

- gelenekten edinmiştir.
- K5: Yunis Özer, 63 yaşında, ilkokul mezunu, Yunus Emre Ocağı dedesi, esnaf, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K6: Muharrem Şahin, 59 yaşında, ortaokul mezunu, Şah Hatayi Ocağı dedesi, esnaf, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K7: Muzaffer Eraslan, 76 yaşında, ilkokul mezunu, Keçeci Baba Ocağı dedesi, emekli, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K8: Mahmut Koç, 65 yaşında, ilkokul mezunu, Keçeci Baba Ocağı dedesi, emekli, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K9: Veli Yüksel, 50 yaşında, ilkokul mezunu, Keçeci Baba Ocağı dedesi, çiftçi, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K10: Hasan Şahin, 80 yaşında, eğitimi yok, Pîr Sultan Ocağı dedesi, emekli, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K11: Celal Özer, 67 yaşında, ilkokul mezunu, Şah İbrahim Veli Ocağı dedesi, emekli, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K12: Erkan Çanakçı, 41 yaşında, yüksek lisans mezunu, Şah İbrahim Veli Ocağı dedesi, öğretmen, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K13: Ali Ulukan, 69 yaşında, ilkokul mezunu, Bektaşî zâkiri, emekli, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K14: Eren Ulukan, 42 yaşında, lisans mezunu, Bektaşî zâkiri, öğretmen, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K15: Muharrem Erkan, 62 yaşında, lisans mezunu, Pîr Sultan Abdal Kültür Derneği Tokat Şubesi Başkanı ve Hıdır Abdal Ocağı dedesi, emekli, bilgileri gelenekten edinmiştir.
- K16: Hasan Salman (Âşık Selmani), vefat etmiştir, Şah İbrahim Veli Ocağı zâkiri, bilgileri gelenekten öğrenmiştir.
- K17: Temel Yıldız, 50 yaşında, ortaokul mezunu, Bostankolu Ocağı dedesi, bilgileri gelenekten öğrenmiştir.
- K18: Veysel Eraslan, 60 yaşında, ortaokul mezunu, Kesikbaş Ocağı dedesi, bilgileri gelenekten öğrenmiştir.
- K19: İmdat Çelebi, 57 yaşında, ortaokul, Güvenç Abdal Ocağı dedesi, bilgileri gelenekten öğrenmiştir.
- K20: Ali Aslan, 70 yaşında, ortaokul, Emir Şeyh Yakup Ocağı dedesi, bilgileri gelenekten öğrenmiştir.

Extended Abstract

Beliefs about the Miraj event and the myth of the kirkklar after it have survived for hundreds of years in the Alevi and Bektashi oral tradition, especially in the form of “*mirajlama*” poems recited during cem rituals. Mirajlamas are the poetic forms of mythical narratives centered on mirac, which explain the origin of semah, an important part of the cem rituals that Alevi and Bektashi communities consider as worship, and many other practices in the tradition. The miraj event and the narrative of the assembly of kirkklar in the Alevi and Bektashi oral tradition have survived to the present day through mirajlamas. This type of mystical poetry, created with the traditional patterns of folk poetry, is usually performed with melody in cem rituals. In classical Turkish literature, the event of Miraj has been dealt with in genres such as “*mi`râciye*, *mi`râç-nâme*, *mi`râj-ı nebî*, *mi`râcû`n-nebî*” depending on the understanding of Ahli Sunnet. However, mirajlamas differed from these genres in that they were fed by oral culture, performed with melody in cem ceremonies and composed in syllabic meter.

The poems of Alevi and Bektashi poets about miraj and kirkklar narratives are mostly found from the 13th century onwards. Leading poets of the Bektashi tradition such as Abdal Musa and Kaygusuz Abdal and of the Sufiyan continuity/Kizilbash tradition such as Hatayi wrote poems in the genre of mirajlama. In the Anatolian geography, especially in the cems of Alevi ocaks that continue the Sufiyan tradition, Shah Hatayi’s mirajlama are usually recited. In addition, there are Alevi and Bektashi communities where mirajlamas of different personalities are recited. Tokat is one of the important centers of the Alevi and Bektashi tradition, and in addition to Shah Hatayi’s mirajlamas, Pîr Hamdullah Çelebi’s mirajlama is also used in cem rituals in Tokat,

especially among the ocaks affiliated to Hacı Bektaş-ı Veli. However, Hamdullah Çelebi's mirajlama is also recited in some Alevi communities, depending on the dedes who conduct the cem rituals.

Hamdullah Çelebi was the son of Feyzullah Çelebi, who was the postnishin of Hacı Bektaş-ı Veli. Hamdullah Çelebi, himself a postnishin, used the pseudonym Hasreti in his poems. It is thought that his use of this pseudonym was due to his longing for Hacı Bektaş while he was in exile. Hamdullah Çelebi died in exile in Amasya as a result of the closure of Bektashi lodges. In this research centered on Hamdullah Çelebi's mirajlama, the beliefs about the miraj event and the assembly of kirkklar afterwards were interpreted especially in the context of Bektashi symbolism. The opinions of twenty Alevi dedes and zâkir who conduct cems in the region of Tokat regarding the mirajlamas performed in the Tokat region were utilized, and the methods of literature review and interview were applied. While conducting field research, interviews were conducted with resource persons belonging to different ocaks. Representatives of ocaks that are important for Alevism and Bektashism such as Hubyar Sultan, Pir Sultan, Erdebil, Keçeci Baba, Shah Hatayi, Shah İbrahim Veli, Yunus Emre, Kul Himmet, Güvenç Abdal, Hıdır Abdal, Bostankolu, Kesikbaş, Emir Şeyh Yakup were interviewed. In addition, both written sources and internet data were utilized, and the similarities and differences between oral and written sources were discussed comparatively. Taking Hamdullah Çelebi's poem in the mirajlama genre as the center; it is aimed to reveal the place and importance of mirajlamas in religious and mystical folk literature, and to discuss the sacredness of the miraj event and kirkklar narrative in the Alevi and Bektashi culture in the Tokat region in the context of the relationship between myth, worship system and poetry. In line with this purpose; Hamdullah Çelebi's mirajlama is interpreted comparatively in the light of different views, and determinations about the place of mirajlama in the tradition are included.

In our study, answers to questions such as *"Why are mirajlamas important for Alevism and Bektashism, what is the usage area of Hamdullah Çelebi's mirajlama, what can be said about the aspects that differ from Shah Hatayi's mirajlama, does Hamdullah Çelebi's mirajlama have a counterpart in Alevi ocaks, how is the mystical background of Çelebi's mirajlama interpreted by the masters?"* were sought. Our research is limited to the Tokat region and it is important in terms of contributing to the oak-centered studies on Alevism and Bektashism. Especially based on Hamdullah Çelebi's mirajlama, which is recited in Bektashis' cems, it has been seen that the belief in miraj and the assembly of kirkklar is kept alive in Tokat, and the effect of mirajlamas on Alevi and Bektashi tradition has been discussed.

In this study based on Hamdullah Çelebi's mirajlama, the importance of mirajlamas on the Alevi and Bektashi tradition in Tokat was discussed, and it was seen that the belief in miraj and the assembly of kirkklar was kept alive in Tokat through mirajlamas. It has been determined that mirajlamas performed in cem ceremonies in Tokat are at the basis of many practices that form the basis of Alevi and Bektashi tradition, but differences in interpretation between ocaks have drawn attention. This reveals the necessity of accessing the most accurate data in the interpretation and evaluation of sacred narratives such as mirajlamas, which are fed by oral tradition. Based on the fact that beliefs, practices and interpretations differ according to the ocaks; increasing such studies on the basis of ocaks and conducting comparative studies will make important contributions to Alevism and Bektashism research.